

С (АЛТ)
А 52

11

1962

АЛТАЙДЫН
ТУУЛАРЫНДА

С (Алт)
А 52

АЛТАЙДЫН ТУУЛАРЫНДА

№ 11

*Литературно-художественный
общественно-политический
альманах*

Заво-Алтайская Областная
• БИБЛИОТЕКА •

ТУУЛУ АЛТАЙДЫН
БИЧИКТЕР ЧЫГАРАР ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫ

1962

БАЖАЛЫКТАР

А. Адаров. Ленин бистин кырларда; Чөлдөрдүн кырлардын уулдары; Суучакла куучындашканы; Чөлдүн чечеги. (Улгерлер) 3—7. А. Коптелов. Күкүрт алдында. (Романнан алган үзүк. Алтай тилге А. Адаров көчүргөн) 10. Б. Укачин. Амаду ла јол; Сен кырларда чыккан; Туулардагы түн. (Улгерлер) 30—31. Г. Кондаков. Чике Таман; Бийик јер (Улгерлер. Алтай тилге Б. Укачин көчүргөн) 34—35. С. Суразаков. Төртөн јыл Туулу Алтайга (Улгер.) 37. В. Кучияк. Партизаннын өлүми. (Баллада) 39. А. Демченко. Јоткон тужунда. (Куучын. Алтай тилге Н. Кучияк көчүргөн) 44. Ч. Чунжеков. Эдер Көлдүн јанында. (Очерк) 54.

ЖИИТ УНДЕР

И. Шинжин. Ленин ле албаты. (Улгер) 65. Э. Тоюшев. Космонавттарга; Сымалтынын сындары; Эмчи балага. (Улгерлер.) 65—67. Н. Шатинов. Салкынак (Улгер.) 68. К. Биудинов. Чуйдын тожында; Јол (Улгерлер.) 68—69. К. Телесов. Јалангарда өскөм (Улгер.) 69. С. Каинчин. Темирейдин айтканы. (Улгер.) 70. М. Теркин. Бабырган (Басня.) 71. С. Пахоев. Качан да ундылбас (Статья.) 72.

КРИТИКА ЛА БИБЛИОГРАФИЈА

Т. Тюхтеев. Бежен јылдардагы алтай литературанын өзүми (Статья.) 84.

В ГОРАХ АЛТАЯ

Альманах № 11
На алтайском языке

РЕДКОЛЛЕГИЈА:

Кочеев И. П. (гл. редактор),
Демченко А. М., Кыпчаков В. С., Суразаков С. С.

Художественный редактор А. М. Кузнецов
Технический редактор М. И. Тихтиев
Корректоры Н. Н. Параев и А. И. Тодошев

Сдано в набор 11/VI 1962 г. Подписано к печати 2/VIII 1962 г.
Формат 84×108 1/32. Физ. п. л. 2,87. Усл. п. л. 4,7. (Уч. изд. л. 4,5)
АН 08439. Заказ № 1713. Тираж 1000 экз. Цена 23 коп.

Горно-Алтайское книжное издательство.
Типография № 15. г. Горно-Алтайск,
проспект Коммунистический, 29.

ЛЕНИН БИСТИН КЫРЛАРДА

Каскак кырдын ары жанынан
Күн араайын чыгып келди.
Кырларга кыстаткан алтай журтты
Кылбыктыра көрүп ийди.
Ого удур колун көдүргөн
Ойгор Ильич мында турды.
Күннүн чогуу ууштай тудала,
Күлүмзиренип турпандый болды.
Ол күндү калыла көдүрүп,
Ончо телекейди жарыдып турат.
Жуучыл броневиктин ол үстүнөн
Жалбышту куучун айдып турат.
Онын куучунын бастыра телекей —
Кырлар, жылдыстар унчукпай тындайт.
Керек десе табышту Кадын
Жабыста араайын шымыранып жадат.
Жаскы күннүн жайым салкыны
Жайылта анын эдегин согот.
Менин алдымда памятник эмес,
Ильич бойу турпандый билдирет.
Финляндский вокзалдан көндүрө
Биске Ильич келгендей билдирет.
Эмди ле броневиктен түжеле,
Эзендешкендей меге эзелет.
Эмесе көзимди жумуп ийзем,
Элбек вокзал көрүнип келет.
Жаркынду прожекторлор ордына жарыткан
Ильич куучындап, ичкери энчейет.

Оны эбире маанылар јалбырап,
 Кара бајырт албаты турат.
 Февральдын соок кейинде тыныштар,
 Туман чылап, буркурап јайылат.
 Онон ойто ло көзимди ачсам,
 Јаскы күнге көзим кылбыгат.
 Ильич күнди колыла тудала,
 Кырларды јарыдып тургандый билдирет.
 Бир сананзам, ол кырлардан да бийик,
 Улу ла кайкамду мында турат.
 База бир сананзам, ол чүми јок бойы
 Иш керегинде койчыларла куучындажат.
 — Јадын-јүрүм кандый? — деп,
 Јартап сураган үни угулат.
 — Мындый ишти этсе кайдар? — дел,
 Мыкынын тайанып ол куучындайт.
 Бистин јединген једимиске сүүнип,
 Көзин шуурып, күлүмзиренип турат.
 Ол чокту күннен артык,
 Менин јүрегимди ырыска јылыдат...
 Мен, кырлардын ырысту уулы,
 Чанкыр, кызыл чечектер экелдим.
 Ондо—албатымнын, бойымнын јүрүмим,
 Ильичти сүүген јүрегис, — билерим.
 Ол чечектерди памятник јанына,
 Ончо улустын алдынан саладым.
 Онбос чечектер бистин јүректерис,
 Ол база мында деп санандым!

ЧӨЛДӨРДИН, КЫРЛАРДЫН УУЛДАРЫ

Јаркынду кийимдү јараш бала,
 Јанымла өдүп, јаман көрбө.
 Торко кийими толголгон бала,
 Тонг өткүрө электү көрбө.
 Бис — чөлдөрдin, кырлардын уулдары,
 Күрөч чырайыста күннин изүзи,
 Кулузын өлөңдү чөлдөрлө учкан
 Куйунду салкыннын јалтанбас ийдези.
 Кийимисте ыраак јолдор тоозыны,

Кийик кырлар өлөннин жыды,
Көс жетпеске жайылып, жайканган.
Күрөң буудайдын шуулаган табыжы.
Бис саржуны, этти эдедис,
Бис торконы, килинди эдедис.
Бис ороонды азыраган улус,
Бис ороонды кийиндирген улус.
Бу уул көбөн өскүрөөчи,
Узбектин изү жеринен келген.
Бу уул аш өскүрөөчи,
Казахтын кайкалду чөлинен келген.
Мынызы Кубаньнан, мынызы Донноң,
Уралдан, Сибирьден, жылу Кавказтан,
Мен дезе чаңкыр Алтайдан,
Койлор кабырган кожончы улустан.
Онын учун, омок кыстар.
Опсыркап бисти кыйа көрбөгөр.
Жаркынду кийимдү жараш кыстай,
Жаңыстан өдүп жаман көрбөгөр.
Слерди бис торколо оройдыс,
Жаскы чечектий жараш болыгар.
Бисти, ыраактан келген улусты,
Чүмеркеп көрбөй, эрке уткугар.
Кызыл площадьта омок базадыс,
Кырлардын, чөлдөрдүн иштенткей
уулдары,
Кремльде бүгүн жуундап жадыбыс,
Көп сурактарды ондо шүүжерис.
Малдын тоозын канайып көптөдөр,
Аштын түжүмүн канайып көдүрер.
Амбарлар, складтар толо болзын,
Албаты-жоңыбыс тойу жатсын.
Келер өйдөги кеен жүрүмгө
Келетен жолды бис жартаарыс.
Партиянын берген жакылтазын бүдүрүп,
База ла кырларга, чөлдөргө барарыс.
Ойто ло штурвалдан бек тудадыс,
Салкынду кырларга койлоп барарыс.
Түжүмдү аштын үренин табарга
Түниле микроскопко энчейип караарыс.
Коо чөлдөргө каналдар казып,
Көбөннөн бийик түжүм аларыс.

Жылу жердин жиилектү агажын
 Соок Сибирьге экелип тарыырыс!..
 Уужалган кийимдү уулдарды көрөлө,
 Уйалып туура көрбөгөр, улустар.
 Күнге күйген уулдарды көрөлө,
 Күлүмзиренип уткыгар, улустар.
 Бис — чөлдөрдүн, кырлардын уулдары,
 Күрөң чырайыста күннин изүзи,
 Жаан иштерди жалтанбай бүдүргөн
 Жаңы улустын жаркынду ийдези.
 Коммунизм—бистин колыбыс, кожоңыс,
 Эткен ижибистин эрчими анда!
 Коммунизм—бистин коологон амадубыс,
 Жүрүмистин учуры жаңыс ла анда!
 Бис — жаңы биленин уулдары,
 Биригип бүдүргөн ижибис мактулу!
 Жаңы эненин иштенкей уулдары,
 Жаңы баратан жолыс кайкалду!

СУУЧАКЛА КУУЧЫНДАШКАНЫ

Кырдын түргөн, арыбас суучагы,
 Кыйгылу, кожоңду тилгерек суучагы,
 Таштан ташка секирип мантайтан,
 Шулуруп, каткырып сен турадың.
 Сен таштарды килейте жаадың,
 Агаштар тазылын арсайтып саларың.
 Ичкери алдында жолыңды арчып,
 Ийдеркеп сен барып жаадың.
 Кайдаар мендейдин, кару суучак,
 Кандый талаа күүнүн салдың?
 Гранит кырларды, боомдорды өдөтөн
 Калапту ийдени кайдан аладың?
 Ыраак ла барбай жылыйып каларың,
 Сай кумакка шинип каларың.
 Жүрүмүн анда ла божоор, суучак,
 Адың да адалбай арпар, суучак.
 Мындый сөстөргө суучак каткырды,
 Күнге жалтырап, шыркырап унчукты:
 «Сен де жагыскан нени эдерин?
 Жүрүмүмнүн жолун канайып өдөрин?»

Айткан оозинг чын, — мен суучак,
Менин адымды кем де билбес.
Жангыскаан ыраак барып болбозым,
Жаан жолго кучим жетпес.
Кайыр кырларды канайып ойдорим,
Кату таштарды канайып ажарым?
Кандый бир ойдыкта туулип олорим,
Кара жерге шинип каларым.
Же бистер, кичинек суучактар,
Биригип ийдени таап жадыбыс.
Кайыр таштарды жаза табарып,
Каскактар олжозынан чыгып барадыс.
Кажы ла перстеден бис жаанайдыс,
Карындаш суулар биригип турадыс.
Онон ары ойноп, курежип,
Чакпындар, толкулар болуп агадыс.
Жаан суу болгон адысты
Жайым телекей ончозы билер.
Талайга жеткен узун жолыста
Таларкак керептер тынду корунер...»
Онын состорин тыгдап уктым,
Ойгор шуултезин жарадып турдым.
Жангыскаан кижинеге де жетпес,
Жаан журумди, ырысты билбес.
Жакшынак улу ишти эдерге,
Жагыс болуп биригер керек.
Ончо улустын билерин, ийдезин
Ол амадуга улаар керек.

ЧОЛДИН ЧЕЧЕГИ

Кумакту элбек ол чолин
Кугарып калган жадыры,
Кулузын тарбыл олгонин,
Куулап салкынга жайканды.
Ыраакта, ыраакта, ыраакта
Ышталган кырлар корунет.
Ак монкулу баштары
Анда-мында агарат.
Жаркынду чечек мында жок,
Жагына оны корбозинг.

Сок ло јангыс чечеги,
Сен көөркийек, эмейинг.
Кабагын сенин килингий,
Каразы сүрекей эмтир.
Кайран көстөринг јылдысты,
Кару ла чокту эмтир.
Чекчил кырда өзөтөн
Чейнедий сенин кеберинг.
Кумакту элбек бу чөлдө
Кунукпай канайып јүрөриш?
Уурлү койлор кийининен
Узүги јок не базар?
Јаантайын сенин јанында
Јангыс ла омок салкындар.
Је сен јеринди качан да
Јектеп тенип барбазын.
Кумакту куу чөлиннен
Кунугып качан да качпазын.
Јенил јүрүм бедреп,
Јерлер түбин өтпөзин.
Карулу ижинди сен таштап,
Качып качан да баспазын.
Албатынын улу керегин
Аланзыш јоктон эдеринг.
Кардан, сооктон јалтанбай
Кайран бойын јүрөринг,
Кандый ла иш мактулу,
Кандый ла јенүге једеринг.
Чөлдин өнжүк чечеги,
Чөлди кееркедип јүрөринг...
Койыныннан кандый бичикти
Кодорып јангыскан кычырдын?
Ыраак кырларды ајыктап,
Ырысту нени санандын?
Поэттин изү үлгери
Бойына јарап туру ба?
Амадаган сенин санаанды
Айдып койгон болды ба?
Өскө јерлер јаражы
Өкпөоридип сени ийди бе?
Јажытту јараш санаалар
Јаш јүрегине тийди бе?

Көп санаалар көксинде
Көйлөгини чын эмитир.
Кара көстөрүн кенете
Карыга берген ол эмитир.
Узун түшти өткүргөн,
Книга сенин нөкөрүн,
Узун чөлдин учынан
Учуп келер көөркийин.
Ыраакта, чөлдин учында,
Ырызын келип жадыры,
Жиит уулдын кожонгы
Жиилеп, араай угулды.
Элбек чөлин эм байла,
Эрке ле жараш көрүнөт.
Чаңкыр кызыл чечекте
Жабыгандый билдирет.

«КУКУРТ АЛДЫНДА» ДЕП РОМАННАН АЛГАН УЗУК

Афанасий Лазаревич Коптеловтын «Улу көчүш» деп романын алтай кычыраачылар жакшы билер. Ол роман 1960 жылда алтай тилге көчүрилип, кепке базылган. Нөкөр Коптелов эмди «Күкүрт алдында» деп жаңы роман бичип туру. Бу романда Владимир Ильич Ленин, Надежда Константиновна Крупская ла олордын тартыжу аайынча нөкөрлөри керегинде айдылып жат. Олордын Сибирьде ссылкада жүргенин, «Искра» газетти кепке базып баштаганын автор көргүзүп жат.

Бис бу жаңы романнан алган үзүктү алтай тилге көчүрөле, кепке базып турубыс. Узүкте айдылып турган керектер 1895—1897 жылдарда болгон.

* * *

Бу түнде Надежда Константиновна чек ле уйуктап болбоды. Ол, жүрегинин оору-сызына чыдажып болбой турган кижини чилеп, эки чаганагынан тын тудунып, толуктап толукка, беш алтам ары, беш алтам бери — үзүгү жок базып турды.

«Жаргыдан озо отуратан» түрмөнүн жаңыс кижини отурар эткен камеразына оны экелип сугуп салганынан бери алты ай өттү. Камера тапчы, жарануй, торт ло күжүлдин ичеени ошкош. Бу түрмөнүн кааннын бийлери «Жарамыкту түрме» деп адап туратан. Олор, байла, онын чыкту, жыду кыптарын мактагылап туратан болбой.

Тапчы камерада стенеге жаба эреп койгон темир орын, кирлү боро жууркан. Олордон карболканын жыды

жытанып жат. Пол торт ло тышкары асфальт ошкош, кара. Темир отургуш. Эбире ончозы тоштый соок ло чыкту. Куй таш ошкош камеранын ышталып калган потологында жүк ле бозорып күйүп турган кичинек лампачак. Эжиктин одожында калын стенедеги кичинек көзөнөкти дезе темирле чарып салган. Калын сарызымак шил өткүрө ич де көрүнбей жат. Аяс та күндөрдө бери, камерага, жарык жүк ле бозорып кирет. Бүгүн көзөнөк караңгуй. Торт ло кара каалгала туй бөктөп койгон немедий...

Сооктын сыркыны колдын, буттын сөөктөрүн сыстадып турды. Керек дезе ол түктөн эткен жылу кофтааны да өдө берет. Надежда Константиновна жаңыс ла сооктон эмес, же уур санаалардан сооксынып, ары-бери басып турды.

Узун коридордын учында темир такалу өдүк кийген каруулчык үй кижинин күнкүлдөдө басканы ла онын курунда түлкүөрлөрдүн шыңгыраганы алгыс-телгис угулды. Удабай ол камеранын эжигинин жанына жедип келеле, кичинек тежиктен тунгак униле кыйгырды:

— Уйуктагар!.. Жадып уйуктагар.

— Соок. Тонгурып саларга тураар ба? — деп, Надежда Константиновна кородоп турганын жажырбай, эжик жаар бура согуп, кезем сурады. — Жылытсын деп, айтсагар.

— Мында слерди эркеледетен жаанак жок. Соок болзо, карын түргөн токунай береригер — деп, каруулчык үй кизи кыжырантып айтты.

Түрмөнин ишчизи эжиктин жыргыгынан аяжыктабай, ары болуп барганча, Надежда Константиновна темир орынга коштой туруп алала, кату жастыкты ары-бери экчеп турды. Онон ойто ло камеранын ичиле ары-бери басып баштады.

Оны бу тапчы камерага август айдын түндөринин бирүзүндө экелип суккандар. Тышкары сүрөкөй издө болгон, мында дезе соок, онын учун ол соокко өдүп, жөдүлдөй берген. Жапгыскаан артып калала, чек ле токтоп болбой барган. Онон кенейте тымып, томурткалар агаш чокыгандый, токулдадышты тындай берген. Ол озо баштап баштапкы стенеге, онон экинчи стенеге жапшынып тындаган, же жем токулдадып турганын, нени жетирип турганын ондоп болбогон. Коридордон ло өскө ка-

мералардан келип турган табыштар ого чаптык эдип турган. Түрмөдө стөңө ажыра токулдадып куучындажарына оны Владимир Ильич үрөткөн эди.

Надежда Константиновна ол көрегинде кажы ла күн сананар болды. Же түрмөнүн үй улус отурган бөлүгүндө ол көрегинде кем де, нени де билбес. Жайым жерден солун табыш келбей жат. Же бир күн сүрекей жаан сүүнчилү неме болды. Ого жолупарга энези келди. Түрмөнүн ишчилери билбезин деп, энези бултаартып куучындады:

— Сенин бөлүң сеге эзен айт деп жакыган. Онын городко келгенинен бери эки күн өтті. Неванын жаражын көрөргө мендейт. Сүрекей эриккем деп айдат. Бойы су-кадык, омок-сөдөн эмтир. Жангыс ла сонзун атанып жатканы ачу...

— Ой, кандый капшаай!.. Кайдаар?

— Оны мендедип турулар дежет. Ыраак-ыраак жерлерге атанып жат... Анда айунын ичсени сүрекей көп.

« Сибирь жаар айдап апаратан эмтир — деп, Надежда Константиновна сезеле, көңөйтө бастыра бойы соой берди. — Байла, Сибирь жаар айдайтан эмтир... ».

Оныла тушташкан ончо учуралдарды Надежда Крупскаянын санаазына жап-жарт кирип келди. Керек дезе ончозы-ончозы онын көзине көрүнүп келди.

* * *

Олордын баштапкы ла катап тушташканынан ала жыл өткөн.

Надежда онын изү мандайына соок суула чыктап койгон бос салып, онын орынынын жанында отурган. Температуразы бийик, жаактары кызып, кызарып калган. Тыныжы түргөн. Өткөн жылда жада калган Ольга Ильичнианын үүрелери эжелү-сыйынду Невзоровалар докторды айбылап экелерге жүтүргөндөр. Таныш ла иженчилү врач үйде не, айса кайдаар-кайдаар жүрө берди не? Оору кижиге ол түргөн-түкей келер бе? Владимир Ильичти больницата салар керек, же бу жеткерлү неме: ол эдиренги жадала, ишмекчилердин кружокторы, листовкалары көрегинде айдып ийерден айабас. Кааннын бийлеринин кулагы узун. Олор угуп та ийер.

Петербургтын жаан бийлерине күс ле кыштын тал ортозы аршамыкту, амыры жок өткөн. Каан Александр III-чи жада калган. Оны кабак аракыдан өлгөн дежет.

Эртезинде: «Казыр каан өлүп калган! Республика эзендик болзын!» деген прокламациялар туралардын стенилеринде көрүнгөн. Москванын университединде венюк садып аларга акча жуур тушта, акча жууйчынын фуражазында студенческий мундирлерден үскөн жирме үч жес тарылга жаткан дежет. Идеалисттер солонгдуй жараш иженчилү жүргөн: жиит каан албатыга болужар. Же удабай омордын иженчилери кайыла берген. Кичинек сынду полковник кааннын ширеезине отуруп алала, конституция керегинде «эш кереги жок амадуларды» жоголтор керек деп некеген ле кааннын жагын «кайра болбой» корыырым ла ого удурлашкан улусты жоголторым деп кекенген. Ол ло күн Ярославль городто бастовать эдип турган ишмекчилер жаар ууланган мылтыктар жызырай берген. Каан бойынын ширееге отурганын калыктын канын төккөниле темдектеген.

Питердин оромдорыла түндү-түштү полицейскийлердин ле жандармдардын отрядтары сунгулап турган. Чоокыр пальтолу шпиктер де көптөгөн. Кружокто туружаачыларга колбу тударга сүрекей күч боло берген. Масляница деп байрамда Леснойдо жуулыжар болгондор. Ончо керек жакшы барып жаткан. Экиден-үчтен жаан эмес группатарла жагыс жерге жуулыжып келгендер. Чанакту жыгылап, сүүнчилү каткырыжып тургандар. Онон трактирдин агылу кыбында ажанып, «Дубинушканы», «Дуняны» кожондогондор. Бије, ойын тын болгон. Бу өйдө Владимир Ильич кажы ла кижиле таң алдына куучындашкан. Кружоктордын ижи керегинде, жагы листовкалар керегинде нөкөрлөриле жөптөшкөн. Атанардан озо ончозы тоштон эткен кыргачыпара жүгүргилеп, жыгылагандар. Кей-кебизин, омок-жимек улус! Полиция кичинек те серенбей жат..

«Соок керегинде ончолоры ундып салган. Чокту мөнүн жылдыстарды ырысту көргөндөр. Буттардын алдында кар эрке кыжыраган. Кенетийин соок сыркынду салкын да сокконын эзебей калгандар... Владимир Ильич поездде жанган болзо, төрт болор эди. Ол дезе ачык чанакка отуруп, учурта берген...»

Кече карын Соня Невзорова озо кирип чыкканы жакшы болды. Онын оорузы керегинде ол Зинага айткан. Зина дезе энирде ого шымыранып: «Доктор онын өкпөзине соок өткөн» — деп айдып ийген. Онон ло бери

олор оору кижинин жанына элижиб-селижиб отураар болдылар...

Бу оору эмес болзо, онын кайда жатканын Надежда Константиновна билбес эди. Көрөр болзо, Витебский вокзалдан ыраак эмес эмтир. Узун, мыйрык оромнын учы жаар боро өндү үч этаж тура. Ол туранын алдыла өткөн каалга жабыс ла карануй, торт ло момоннын ичеени ошкош. Туранын эжик алдында тапчы, туйук площадка. Мында кижн туйуктаарга сүрекей эптү. Владимир Ильичке бу тура чек жарабай туратан, је ол удурумга бери көчүп алган, ненин учун дезе, комнатанын жалы жеңил, айына он салковой.

Учинчи этаж жаар тапчы ла кадамгак тепкиш барып жат. Квартиранын номери он үч. Шак бу тоодон улам, комнатанын баазы жеңил болгон, ненин учун дезе, 13 — ол «ырызы жок» тоо. Баштапкы ла катап тепкишти өрө чыгып браадала, жагыс ла ол керегинде сананган: «Ооруны ол жеңип болгой не?...» Күзүни шыгырадатын эмиктен ала койоло — жоты тырлажа берген. Эжик ары жанында та не сакып жады болбогой? Калак, коомойтып жады эмеш пе? Эмикти экинчи катап силке тарткан. Же квартирадан не де угулбайт. Эбуре ын-шын табыш жок болгон. Оору кижн жагыскан жадыры эмеш пе? Зина ла Соня онын жанында отураар болгылады не... Ол эмиктен ала койып, база катап силке тарткан...

Арт учында жөдүл угулган, онон эжик ачыла берген. Бозогодо ак передниктү, бийик сынду, чачын жараштыра жуунада тарап алган, орто жаштан ажа берген үй кижн турган. Онын чөйбөк жүзи кызарып калган эмтир. Байла, казан азып турган болбой кайтсын. Онон каарып салган балыктын ла куйуксылп калган кофенин жыды жытанат.

— Слер кем болор? — деп, оны будынан ала бажына жетире арыктап, немка эмеген тили кажылпакталып сураган. — Менде слерге кандый керек?

— Мен слерге келбедем — деп, бухгалтердин эмегенинин ады-жолын эске алынып айткан. — Слерге эмес, Шарлотта Оттовна. Мен Ульяновко желдим. Оору деп уккам, көрөргө турум.

— О-о-о! Бу керек жакшы — деп, квартиранын ээзи үй кижн бажын жайкап, онон түже берген чачын саа-

майына жаба тудуп, айткан. — Ненин учун араай шыныраттын? Эмикти тын силке тартар керек болгон. — Ол күзүңиле тудуш эмик жаар колын уулап, күлүмзиренген. — А, слер, чек кичинек чычканак ошкош. араай.

Неванын тожы ошкош онкойо түжүп калган соок көстөриле оны кезе аяктап, ол бозогодон туура турбай, шылай берген:

— Герр Ульянофф слердин негер болор? Слер база онын бөлөзи болуп жат?

Айдарда, Соня ла Зина бойлорын Владимир Ильичтин бөлөлөри бис деп айдышкан эмитир. Мыны Надежда Константиновна билбеген, онын учун бойын база ла Ульяновтын бөлөзи мен деп айдарга сананган. Бир киж канча бөлөтү болор аргалу?

— Жок, — деп, ол кату айткан, же ненин де учун кенетийин төмөн көргөн. — Мен тегин ле туш киж...

— Тегин болбой жат..

Эмегенин кыртышту сурактарына Надежда Константиновна ачынып, жаактары изип, кызара берген. Оны токтодор күйү келген, же ол бойын тудунып ийген. Онон немец сөстөрд чике, чын айдып болбос болорым деп, жалтана-жалтана немецтеп куучындай берген. Фрау Бодэ дезе тургуза ла эжиктег туура туруп: «Киригер, киригер» — деп кычыра берген. Господин Ульянов сүрекей-сүрекей оору, онын учун төрөөни эмес туш кижини кийдирбеске санангам деп айткан. Төрөөни эмес кыс келзе, онын оорузы там жаанаар болор деп коркыгам деп актанган.

Бозогоны ажыра алтайла, Надежда Константиновна узун коридорго кирип барган. Он жаны жаар көзнөк, сол жаны жаар эки эжик, чике одоштой база бир эжик. Кайдаар кирер? Онын комнатазы кайда? Немка эмеген дезе ойто ло онын жолун туй алып, чочыдулу куучындай берген. Ол Ульяновты тургуза ла госпитальга апарар керек деп некеп турган. Бу — врачтын жакылтазы деп, айткан. Ого үзеери оору кижинин энезине, Москва жаар, тургуза ла угузу эдер керек. Господин Ульянов сүрекей жакшы киж. Оны аргадап алар керек.

Тал-табышты угуп ийеле, эжелү-сыйынду Невзоровалар коштой кыптан чыга жүгүрүп келгендер. Бошпок жаактарлу Зина араай кыйгырып ийген:

— Келгениге быйан болзын, Надюша! Ол сүрекей сүүнөр. Көрөрүң де. Сени кайда деп сурап турган. Мен бодозом, ол эмди бир эмеш жазыла да берерден айабас.. Же капшаай кирзең, кирзең!..

Немка эмеген десе кыстардан артпай, олардын кийининен басып, оларды сабарыла кезедип, тургузала депеша ийер керек деп, катап, катап айдып турган.

Зина квартиранын ээзи үй кижиге бурылып, айткан:

— Ш-арлотта Оттовна! Же бис нени эдерибис? Ондозоор, Владимир Ильич эмдиге ле жетире жөпсинбей жат.

— Оору кижини укпас керек — деп, фрау Бодэ өөркөп айткан.

— Онын санаазы ордында ине — деп, Соня удурлашкан. — Энези коркыыр болор деп ол жалтанып жат. Энези. Жарт па? Онын жүреги...

— Кажы ла кижиде жүрек бар. Ондоор керек: ол квартирамда өлөрдөгү айабас...

Ырызы жок он үч номерлү квартирага жаны кижитаап аларга күч болор деп, ол айдып ийгедий болгон. Зина оны токунадарга ченешкен:

— Ол удабай ондолып келер. Көрөрөөр дө. Айдыжы жок жазылар. Онын жүрүми, тыны бек киж.

— Адрес! Мен адрес алар күүним бар. Мен жетирү ийер.

Надежда Константиновна комнатага кирип барала, эжикти араай жаап ийген. Ары-бери аыктанып көрзө. комнатада эки көзнөк бар эмтир. Бир көзнөк — жол жаар, экинчи көзнөк туранын туйук жаны жаар. Жол жааргы көзнөктин тюль көжөгөзи ле соокко курутып калган шили өткүрө кыштын күни жалтанчак жарып турган. Комнатанын ичинде ак бөстөн эткен кыпту жымжак диван; ышталып калган колонка ошкош кара печке; сок жангыс чернильницаду стол; эски комод, жокту студенттин орыны ошкош, чичкечек темир орын бар болгон.

Оору киж кезин жумуп алган жаткан. Чырайы чинип, кызарып калган, жарылып калган эриндери араайынан кыймыктанып, ол суу сураган.

Надежда Константиновна тонын түргөн чечип, илип койоло, оору кижинин бажын көдүрүп, онын эрдине суулу спаканды тийдирген.

Владимир Ильич көзин ачып, оны көрүп ийеле, чы-

райы жарый берген. Өрө өңдөйörgө чырмайган. Надежда Константиновна бойы манзаарый берген:

— Ой, бу слер... Токтогор... Јарабас...

— Ача, бу слер бе!.. Надежда... Констан...тиновна — деп айдала, ол ойто ло өрө өңдөйörgө чырмайган. — Слер менин јаткан јериме баштапкы ла катап кирдигер, а мен дезе...

— Тым јадыгар — деп, ол оны јардынан тудала, јастыкка араай јаттырып койгон. — Шак мынайда ла тым ла токунаалу јадыгар...

— Мойнобой турум... Јаңгыс ла слер меге бир эмеш јуук отурып алзагар. Сүрекей удады... јолугышпаганыстан бери, сананзам, сүрекей удады ошкош... Слер јалакай јүректү кижн эмтиреер.

— Слерге көп куучындаарга јарабас — деп айдала, Надежда Константиновна онын изү мандайына чыкту соок бөсти салган. Отургушты орынга јуук тургузып атала, отурган. — Мен врач эмес те болзом...

— Менин сүүшип јатканымды слер билетен болзогор... Мен слерди көрөлө, айдары јок сүүндим... — деп, Владимир Ильич куучындап јаткан. Ол сабарларын араай кыймыктадып, күлүмзиренген. — Је јаңгыс ла үткыыр аргам јок. Слерди чай ла да күндүлөп болбодым.

— Чай азары ол бистин, үй улустын, ижибис...—деп, Надежда Константиновна онын изү колынан араай тудуп үнчүккан. — Слердин температурагар тегин де бийик. Изү тынышка эриндеригер кемжип, јарылып калган. Соок суудан база бир эмеш ичип ийигер. Шак мынайда... Эмди эрмөк айтпай, амырагар.

— Јок, јок — деп, Владимир Ильич ойто ло удурлажып чыккан. — Слер нени айдазаар?! Мен анайда болбозым... Меге эмди јакшы...

Коридордон угулып турган куучынды тындап јадала, ол ойто ло токунап болбой сураган:

— Олор анда нени куучындажат? База ла депеша керегинде болбой кайтсын?

— Э-э. Ончолоры ла ийер керек дежет. Мен бодозом, ийер керек.

— Оны кайдатан? Мен јазылып каларым... Тегин јерге энемди чочыдар күүним јок... Ойто ло манзаарыыр, ойто ло санааркаар... Поездте түниле уйуктабас... Бу керек јарабас...

— Сыйныгар келер болор бо?

— Је слер менинг сөстөримди укпай турган болзогор... Мен канайдарым? Јөпсинип турум. Анюта келгей ле.

Бултак јаактары ойдыып, суунчилу күлүмзиренгенче Зина кирип келген.

— Надюша, сеге эртеден бери келер керек болгон, Соня ла бис оны чек ле сөстөп болбогонус...

— Ийигер — деп, Владимир Ильич айткан. Энезининг адресин айдып берген. — Јагыс ла чочыдулу неме бичибегер. Бир эмеш тумулап туру деп бичигер. Оло, је андый да болзо, «јеткөрлү неме јок» — деп кожуп ийген болзогор, јакшы болор эди.

— Кожуп ийерис — деп, Зина јөпсинген. — Је јылгыр келигер деп түнгей ле бичиирис.

— Ээ — деп, Надежда үүрезине јөмөшкөн. — Қыйалта јок шак анайда бичиир керек. Ананг башка слерди больницага салардан айабастар...

— Је андый немеге мен јөпсинбес ле турум. Качан да јөпсинбес турум.

— Доктор нени айдар.

— Јок, јок.

Соня једип келген. Зина мендеген:

— Бис экү эмди ле телеграф јаар јүгүрели.

Олор удура-тедире көрүшкендер. Олор бойы-бойын ондожып ийдилер. Озо баштап олор врачты айдарга барар. Онон Соня телеграфка барып келер.

Комнатадан чыгардан озо, Зина Владимир Ильичтин јастыгынын алды јаар колын суга салып, немец тилле бичиген калын бичикти чыгарып келеле, кордоп, бажын јайкаган:

— Надежда, көрзөң дө, јастыгынын алдына јажырып салган! Түнде јагыскан кычырган эмтир. Кандый бир јенгил бичик болзо, кайтсын. Оору јадала, мындыј бичикти кычыарга јараар ба?..

Надежда Константиновна үүрезиненг бичикти алала көргөн. Бу «Капиталдын» үчинчи томы болгон. Владимир Ильич јаар ол мыны јаратпай көргөн, ол дезе күлүмзиренип ийген:

— Адылбагар. Мен јүк ле ачып көргөм.

— Јажыарын кайдан табат не, торт ло кайкайдым — деп, Зина чек ле токунап болбой турган.

— А бис оны жажырып саларыбыс — деп айдала, Надежда бойы комодтын жанына базып барала, онын кайырчагын жылдыра тартып ийеле, бичикти кайырчакка сугуп салган. — Шак мынайда жажырып салза торт болор.

Орыннын жанына ойто базып келеле, жымжак жалакай унин кату эдерге чырмайып, айткан:

— Доктор жоп бербегенче, слер... слер бичикти колыгарга тутпазыгар.

Оору кижн кичинек те ооркобой, онын козине чике корол, араай унчуккан:

— Слерди мындый деп сананбагам...

Эжелу-сыйынду Невзоровалар журе берген. Надежда Константиновна орыннын жанында жагыскан арткан. Калбакла сузуп, оору кижиге чай ичирген. Ильич унчукпай ичип алган. Тишкектип жалган жыкпыктары араай жумула берген. Колы азыйдагызынан изу эмтир. Байла, бир эмеш арып-чылай берген болор. Куучын узак болгон. Ол куучынды чойбос керек болгон. Оны тегин ле жерге жоботтыбыс.

Онын мандайына жагы компресс салган...

Зина Марьянский больницанын ординаторын доктор Кнохты экелген. Ол оныла кожо коридор жаар чыккан. Онон оору кижини шигдеп божойло, колын жунуп, кыжырантып, арбанган:

— Мен окпого соок откон деп айттым ине. Бу кокур эмес. Кижинин оорузы жаан, кадаангы. — Онон колын арчыйла, алтын кыскашту очказын кийеле, Надежда Константиновна жаар соок коруп, некелтелу айткан: —

— Тургуза ла больницага апарыгар.

Энези эмезе сыйыны келгенче уйде эмдегер деп, кыстар докторды состой бергендер. Олорго телеграмма ийгенис дештилер. Доктор алаңзып, колын жайпан.

— Жеткерлу ле керек. Эртеден айдып турум.

Онон кыстардын созине кирип, санааркап унчуккан:

— Слерди кижн канайдар?.. Энези келгенче сакыырдан башка... Же андый болгой. — Тује берген пенсне очказын ойто ло тумчугына кийип алган. — База эмдер бичип берейин... Же жагыс ла оору кижинин жанынан ырабагар...

Олор компрессти солып, чай кайнадып, эмдер экелип,

сандырап, жүгүрүп тургандар. Оору кижинин жанынан бир де минутка ырабай тургандар.

Ол бойы дежурить эдип турар күн эртен тура Мария Александровна жаан кызыла кожо жедип келген. Вокзалдан көндүрө ле уулынын квартиразына жеткен. Ол кызынан озолоп, комнатага кирип келген. Онын бажы та айдары жок маңзаарпанынан, та уур санаалардан улам бир эмештен селендеп турган.

— Энейим! — деп, Владимир Ильич араай кыйгырып ийеле, өрө өндөйөргө ченешкен. — Не келдин? Мен түнгөй ле удабас жазылып, өрө туруп базар эдим.. Ойто ле сеге аар-арчамык эттим. — Онон комнатаны эбире айкап, сабарларын араай кыймыктаткан. — Бу турган... бурулу... Надежда... Констан... тиновна. Телеграмма аткарап деп сөстөп ийген. — Темиккен аайынча кокурлап ийерге ченешкен. — Ого тарынбагар..

Мария Александровна тонын чечеле, орыннын кырына отуруп алган. Уулынын кызып калган жаагынан окшогон. Анна Ильинична чечинбей де Надежда Константиновнанын жанына базып келеле, көлдөң тудуп эзендешкен:

— Быйан болзын. Мен слер жерегинде уккам. Володядан уккам. Бистин текши таныжыбыс Калмыковадаг слер жерегинде база уккам. Танышканыска сүйүнип турум. Онон карындажы жаар бурылып, жалакай ла эрке жакшылашкан. — Жакшы ба, Володенька!

Профессорлордын кемизин кычырза артык, жөптөжип кел деп Мария Александровна кызын бойынын жеенинин өбөгөни Матвей Песковскийге ийген. Эмди ле тургуза бар деген.

— Матвей жогынан да алдырышпазыс — деп, кызы либерал Песковскийди жаратпай турганын жажырбай айткан. — Кемди кычыгарын мен билерим. Көндүрө ле профессор Кадбянга баратам.

— Анюта! — деп, Владимир Ильич жайнаган. — Тегин жерге профессорды не чаксырадар? Онын ижи-тожы тегин де көп ине.

— Володенька, эрмек-куучын жогынан — деп, Анна Ильинична каткырган. — Эмди сен бистин колыста.

Надежда Константиновна оны ээчий чыгарга сананган, же Мария Александровна мыны көрүп ийеле, онын жанына базып келген:

— Јаманымды таштагар, јакшылашпай калдым. Слерде ой бар болзо...

— Ээ, бар — деп, Надежда Константиновна онын сүрекей эрке, јалакай улине сүйүнип, айткан. — Мен бүтүн бош...

Владимир Ильич арып-чылап, көзин јумуп ийген.

Мария Александровна табыш чыгарбай базарга кичеенип, диваннын јанына базып келеле, оны Надежда Константиновнаны коштой отур деп кычырган. Олор оору кижин јаар көрүп салып, шымыраныжып, араай куучындажып отургандар. Надежда Константиновна Лесной јаар барып јүргендери керегинде, Владимир Ильичтин оорып баштаганы ла доктор Кнохтын јөптөри керегинде ончозын куучындап берген.

— Мен бодозом, јеткер тын ла болгон эмтир... — деп, Мария Александровна нени де сананып айткан. — Је Володянын мойнооры јолду, ого больницада јадарга јарабас. Эмди профессор нени айдар, тындап угалы... Менин шүүлтөм ле болзо, уулыма мында торт, амыр...

Ол эрте буурайып јүргөн чачту, јалакай чичке чырайлу, төп ло омок көстү, орто јаштан ажа берген үй кижин болгон. Анна Ильинична энезине сүрекей түңгей. Уулынын кебери чек башка, байла, адазына түңгей болбой кайтсын. Ишак мынанг улам онын кылык-јангы энезинин кылык-јангына сүрекей түңгей болор. Андый учуралдар болуп јат.

Мария Александровна Надежда Константиновнаны база ширтеп көрүп отурган. Онон слер үредүчи бе деп сураган.

— Балдар үредерге меге јоп бербей јадылар. Мен јангыс ла воскресный класстарда иштеп јадым.

— Айдарда, албатынын ортозында ба? Бу санаага, күүнге сүрекей јакшы. Менин јада калган өбөгөниме, Илья Николаевичке, ол эзен-амыр јүрөрдө, сүре ле албаты школдорынын үредүчилери келип туратан. Мен олорды көргөн лө бойынча танып ийетем. Олордын бүдүрип турган апару ижин олорго кандый да анылу жарык ла омок кебер берип јат. Албатынын кереги учун јана болбой тартыжары, јажына ундылбас јакшынак, угу керектер эдерге белен таныла беретен... Мен сүрекей сүйүнип турум... Канайып канайып Москвага барза-

гар, бистин айылга түжүтөр. Менин балдарымнан үрө-
дүчи болуп барган кижиси жок. Олор жүрүмүндө өскө жол-
дорло бардылар. Же силерге куучындашар куучын табы-
лар. Анчадала Аннала жуук үүрележиб алараар. Ол ке-
рек десе үлгөрлөр де бичип жат. Ого үзөөри немец тил-
ден орус тилге көчүрөргө жылбиркеп туру. Онын немец
тилден көчүргөн бир драманын кепке баскандар..

— Мен кычыргам. Гауптманнын «Бөс согоочылар»
деп драмасы. Ол колдон колго көчүп жүрү..

— Же, андый болзо, силер бойы-бойоорго таныш тур-
байаар. Биске айылдап келигер..

...Эки неделенин бажында Владимир Ильич төжөк-
төн туруп баскан. Онон гран ары жаны жаар барып
эмденери керегинде табыш келген.

Надежда Константиновнанын ол учун сүйүнип тур-
ганын не деп айдар! Швейцарияга барала, сукадыгын
орныктырып алар, жолугатан улузына жолугар, «Ишти
жайымдаары» деп группала колбу төзөп алар. Бу жорук-
тан жаан туза болор.

Же ол Швейцарияда бүдүн жайдын туркунына болор
деп айдыжат. Бу сүрекей узак, учы-түбү жок ой ине!
«Тартыжунын союзы» не болор? «Карганды» кем де
солуп болбос ине. Ол оору да жадарда, кружоктордо
туружаачы ишмекчилер оны сакып энчикпей турган-
дар. Ончолоры да онын куучынын, онын шүүлтөлөрүн
угарга турган. «Ол лектор биске база качан келер?» —
деп, Бабушкин эки катап сураган.

Каан корулаачылар там да калжуурып турган. Кол-
бу тударга сүрекей күч болуп брааткан. «Кийининген
ары көлтөктө истежиб жүрү» деп, нөкөрлөрдүн айдары
көптөгөн.. Жаска жетире оныла туштажып болгойым
не?..

* * *

Жок, ол нөкөрлөрүлө тушташпай, олордо ончо керек
айымынча куучындашпай, качан да атанбас. Жакында
олор жаантайын да туштажып туратан. Туштажу сүре-
ке башка-башка квартираларда болотон. Жеткер болбо-
зун деп, жүк ле үч-төрт кижиден жуулатан.

Бир катап энези Надеждадан сураган:

— Сенин таныжың бистин айылга не удаан кирбей
туру? Адвокаттын ижи сүрекей көп эмеш пе?

Бу суракка ол кандый каруу берер? Азыйда Владимир Ильич олардын квартиразын эптү, жажытту куучын өткүрерге жакшы жер деп айдатаң, же оңон ол бу Старо-Невский проспектке базарынан да жалтанып, оңон кыйып туратан.

«Бу неден улам? — деп сураарынан Надежда Константиновна жалтанып туратан. Же, удабай ончозын бойы билип алган.

Байрам күндерде жажытту жуундар өткүрерге сүрекей жакшы. Пасха жууктап келерде, ончолоры сүрекей сүйүнип тургандар. Жаңыс жерге жуулыжар болгондор. Бу Владимир Ильич атанар алдындагы калганчы тушташ болгон. Тал түш кирезинде олар ишмекчилер жаткан райондордон ырап, Царское Село деп жерге келгендер. Мында Сильвин жаткан. Мында сыранай ла бөрүнүн уйазынын бойы да болзо, же жеткер де, серемжи де жок болгон. Аңаар барар тушта башка-башка вагондордо баргандар. Ончолоры жараш кийимдү торт ло байларга түйей. Эр улустар шляпа бөрүктүлөр, кееркеде эдип салган соот кол тайактулар. Кажызынын ла жиледининг бир карманынанг экинчи карманына кечире алтын илжирме. Же мындый бийлөргө кем серенер. Олар бойлорынын жуук таныштарына барып жат ине!

Оны, Надежданы, айдып аларга технологический институттыг студенти Ванеев келип жүрген. Ол база сүрекей кееркеде кийинип алган. Онын учун оны баштап тарый көрөлө, танып болбой салган. Ол чындап ла энезине барып жаткан чылап, жолой энези керегинде тыг куучындап брааткан.

Ончолоры Сильвинининг айылына жуулып келгендер. Бу күн байрамдап турган ончо айылдарда ок чылап, столдыг тал ортозында тарелкада будып койгон жымырткалар, бажына кар жаап салган төңөжичек ошкоч кулич жаткан. Жуулыжып келген айылчылар ончолоры нак, омок-жимек улус болгон. Бир кезиги кожондожып отурганча, арткандары куучын өткүрип турган. Городты үч районго бөлиир керек деп, Ильич бойынын шүүлтезин айткан: Балтийский заводты ла бастыра Выборгский жанын Ванеев, Сильвин ле Зинаида Невзорова жалзын, Путиловский заводты Старков ло Запорожец алзын; Шлиссельбургский тракттын заводторын Кржижановский, Ляховский ле Надежда Константи-

новна илзын. Ончолоры јѳпсингендер. Райондор ортодогы бюронын члендерин тудуп илгандар. Эмеген-ѳбѳгѳн Радченколорды акча јанынан керектерди ле јажытту керектерди башкараар эткендер. Владимир Ильичке ончо керектерди башкараарына ѳзеери, ончо кепке базылатан произведениелерди редактировать эдери берилген.

Јеткер болгожын чайнап ажырып ийгедий јукачак чаазынга јажытту букваларла эмезе знактарла письмо бичиирине ле кычыраарына ѳренгендер. Онон Владимир Ильич кандый бир бичикке јажытту темдекти канайда тургузып саларын кѳргѳскен. Бу темдектин болужыла јажытту письмонын учурын билип аларга ла оны бастыра бичиктенг таап аларга јеңил болгон. Ого ѳзеери Владимир Ильич тѳрмеде токулдадыш ажыра куучындажарына база ѳреткен. Уур ѳй келзе, бу да јаан тузалу болор. Жандармерия истежѳни тыгыдып јат. Онын учун јеткер де болордон аяабас.

— Колбуны бис кандый да аялгада буспас учурлу. Оны јангыс ла чеберлеп алар эмес, је тыныдып, кѳптѳдип алар керек. Бир де сѳѳм кайра баспас. јангыс ла ичкери барар. Фабрикаларда ла заводтордо сѳре ле јангы кружоктор тѳзѳп турар — бу бистинг тѳс задачабыс болор — деп, Ильич тѳрген ле эрчимдѳ куучындап турган. — Россияда келер ѳйдинг кижизи — ол ишмекчи кижи. Кааннын јангын антаратан, јайым учун јуулажыатан. јѳрѳмде социалистический ѳскѳртѳлерди ѳткѳретен чындык партыжаачы — ол, јангыс ла ол. Ол бойынын јаан ийде тѳ организациязын тѳзѳп алар. Революция келер, оны кем де токтодып болбос. Ол чыгып клееткен кѳнле тѳнгей болор. Шак ол тушта орус ишмекчилер бойынын исторический задачазын бѳдѳрип салар. Бис бѳгѳн ас та болзобыс — бис јаан ийде. Эртен бу ийде кѳкѳрттий, кѳчкѳдий болор. Оны кем де токтодып болбос.

Айылчылар тыгыда калагылай берген чилеп, кожонг там ла тыгып турган. Ильич дезе ѳнин јабызандып, онон ары куучындаган:

— Бис ѳштѳнинг огына удур барып јаткан солдаттарга тѳнгей. Кажы ла алтамда — ѳштѳ. Мыны ундыбас керек. Кайда да болзо, качан да болзо, ундыбас керек. Олор сѳмелѳ. Је кандый ла сѳмени сѳме ок ажыра

јенип ийер ырга бар. Андый да болзо, учурал болордон айаbas. Шак онын учун... Је мыны не деп айдар? «Энчи алаачы» деп адаза кандый?.. Ээ, ээ. «Энчи алаачы»! Ого артык «түлкүүрлерди», жажытту керектерди, колбуларды берип салар. Јаан учурлу рукописьтерди эки экземпляр эдер керек: бир экземпляры быжу јерде, «Энчи алаачыда», јадар. Чоло аттарды ундыbas, јолугжатан јерлерди база. Нени де бичибес. Ончо јанынан ајарынкай, база катап ајарынкай ла чеберленкей болор керек. Је революционный јалтанбасты ла јана болбосты база ундыbas керек. Ол бистин агару керегибисте, кажы ла алтамыста керектү болор.

Ол сананып, ончо улустын шүүлтезин кычырып тургандый, оморды удаан ајыктап, нөкөрлөринен де, бойынан да мынайда сурап тургандый:

— Анайдарда, «Энчи алаачы» эдип кемди көстөйлликтер? Сүрекей ижемчилү, төп лө керектен туура баспас кижии керек. Ого үзеери сүрекей «ару» кижии керек. Ого полициянын серемјизинин көлөткөзи де тийбесин. Байла, кружокто ас турушкан улустын бирүзин көстөөр керек, је ондо колбу тудар ченемел бар болзын. Айдарда, кемди? «Энчи алаачы» кыс јараар болор бо?..

Ильич оны, Надежданы, көстөөр болор деп, ол сананбаган да, сакубаган да. Онон чик јок јаан ченемелдү улус бар деп сананып јүретен, је Ильич айткан:

— Ончогор јөпсингедий болзогор, мен Надежданы... Јаманымды таштагар — «Миноганы» көстөөр эдим.

Онын айтканын ончолоры јараткандар. Надеждага мыны угарга эби јок боло берген. Онын чырайы кызарып, изиген.

Ильич дезе эзедип айткан:

— Надежданын «Минога» деп адын ундыбагар. Балыктарды јакшы билбес кижии бичиктен кычырып алзын: ол жажытту бичикке, бултаартып айдарына керектү болор.

Шак мынайда ол, Надежда Крупская, «Ишмекчи классты јайымдаары учун тартыжарынын союзынын» «Энчи алаачызы» болуп калган.

* * *

Декабрь айдагы аресттер тужунда «Тартыжунин Союзы» бойынын эн талдама улустарын јылыйткан.

Жеткерге кирбей артып калгандар баштапкы ла күндөрдөн ала олордын ортозында «Карганнын» жок болгонун жарт сезип ийгендер. Жаан да, кичинек те керекте ол жетпей турган. Илчтин бүдүргөн ижин бүдүрөргө келишкен. Мыны ончозынан озо Семяниковский заводтын слесари Бабушкин билген. Амырайтан күн ол Крупскаяны школдын эжигинде сакып турган.

— Куучындажып алар керек, Константиновна... Көстүң көскө...

Олор бүрүнкий вестибюльдин толугу жаар баргандар.

— Бу листовканы техникке берер ле оны кепке базар керек... — деп айдала, Бабушкин шляпазын уужап турган. — Эмди унчукпай отурага жарабас: оштүлөр сүүнөр, ончозын тудуп алдыбыс деп санангылаар. А бис олорды... — ол жүдругын кезе ууштанган. — Буурынын алдына жүрс берип аларыс. Тумалап болбозыгар деп айдарыс! Бис — жаан ийде-күч! Же ойто ло заводтордо немени жетире билбес ишмекчилер социалисттер керегинде эш ле кереги жок немелер куучындай бердилер. Листовканы эмди ле чыгарар керек. «Карган» жок. Бойыстын баштарысты иштедерге келижип жат... Оны тудуп алган деп санангылабазын... Шак мынын учун мен бир неме бичип ийерге ченештим...

Ликтин учугын кырка чайнап ийеле, бөрүтенин кыбын сөгүп, онын алдынан ныкталай бичип салган лист чаазынды Бабушкин алаата, онын колына берди:

— Айылынга апарала көр... Жастыралар бар болзо, түзедип сал...

Листок «Социалист дегени ле государственный преступник дегени не» — деп адалган ошкош эди. Листоктын алдында — «Слердин ишмекчи нөкөригөр» деп бичип салган. Листовкада оостөр политический терен учурлу болгон. Ишмекчилердин ортозынан сүрекей жакшы пропагандист чыкканын Крупская ол тушта бойы жарт билип алган.

«Карганнын» жүрө бергени анчадала Ходынканын кийининде сүрекей чокум эзелип турган. «Канды ширееге отургускан күндөр» учун толотзин деп, бос согоочылар некеп турган. Олордын түймеени өскө заводторго ло фабрикаларга көчкөн. Удабай түймеен жалбыштый күйүп чыккан. Јаңыс ла Питерде одус муннан ажы-

ра ишмекчилер түймөгөн! Листовкаларды кажы ла күн чыпарарга келишкен.

Партиянын учредительный съездин жууры жанынан киевляндарла жөптөжөргө Надежда Константиновна Полтава жар атанар тушта сүрекей күч болгон. Ненин учун дезе, революционерлердин ортозында «Карган» жок болгон.

Же табынча колбу тыгыпан. Листовкалардын тексттерин Владимир Ильич сүрө лө түрмеден ийип турар боло берген. Керек дезе ол бойынын эжези ажыра стачкалар керегинде брошюразын башка-башка бөлип, ийип ийген. Онон «Программаны жартапаны» деп бичигин, партиянын Программанын проектин, бир кичинектен бөлип, ийип турар болгон. Надежда түниле онын жажытту бичигин жартап, оорды жарт эттире бичиле, жажырып сугуп салатан. Же түбек болуп, онын үстүндө булуттар койылып, күкүрт күзүрт эткен. Он экинчи августта оны бери экелгендер. Ильичтин жажыттап бичиген бичигин учына жетире жартаарга, расшифровать эдерге чаптык эткендери ачу, сүрекей ачу.

Бүдүрүп салган ижи керегинде ол база чочып турган. Оны таап аладылар эмеш пе? Же эне, кару ла кайран көөркий эне, оны билдирбезинен Анна Ильиничнага апарып берген. Рукописьтин бир де страницазы жылыйбаган деп, жайым жерден бичип тургандар...

Ильич керегинде санааркабай, кунукпай, Надежда Константиновна бир де часты өткүрүп болбой турган. Ол кайда не? Оорыбай жүрү не? Салым оны кайдаар апарып жат? Качан тушташкайыс не? Кажы жерде?..

Ильич түрмеден чыгып келген. Айдарда, кааннын «бийик жакарузы» жарталган туру?.. Социал-демократтарды ачык жаргыла жаргылаарынан коркып жадылар. Ширеде отурган жалгу эдү оорды туйказынан коскорып жат... Ссылкага Владимир Ильичти канча жылга аткарып жадылар не?..

* * *

Каруулчык үй кижинин базыды коридордо база ла угулып келди. Түрмеде отурган үй улусты энгирдин мүргүүлине ол ненин учун эмдиге жетире апарбай туру? Алты час болбоды эмеш пе?.. Чай дезе сооп браат.. Эңигип болбой жайымнан ийилген бичикти ача тар-

тып, жажытту письмо бичилетен странишаны паап ала-ла, оны чичке-чичке тилимдер эдип, чебер ырта берди...

Бу ла өйдө качажып, каруулчык үй кижиге эжиктин үйдинен шыгалады. Чичкечек тилбек чаазындарды столго жаба тыркырап турган колдорло жажырага келишти. Жескимчилү каруулчык кадыт көрбөй калды ошкөш. Андый эмитир. Ол эжиктин ары жанынан катуу сурады:

— Чайды ненин учун ичпей тураар?

— Өртөнөр болорум деп коркып турум. Кайнап турган суу экелгендер.

— Слердин ончогорло куда да жаражып болбос! Кажызынын ла кылык-жаңы башка. Бирүзи изү суу экелдин деп чөрчөктөр, экинчиси жүк ле жылу суу экелдин деп калактаар...

Же бу түрменин ишчиси үй кижиге не мендебей, соодоп туру?.. Бүтүн эгирдеги мүргүүл болбос эмеш пе?.. Абыс оорып калган болор бо?.. Өскө абысла солтыр керек болгон...

Жажытту письмодо не бичилди болбогой? Не?.. Жүреги тирсилдеп, керек десе тыныжы да буулып турды... Арт учында уур түлкүүрлердин шыгыраганы, татап калган сомоктордын кыжырап ачылганы, темир эжиктердин чыгыраганы угулды.

— Церквеге!.. Мүргүүлге! — деп, каруулчык үй кижиге кыйгырат.

Надежда Константиновна манжаарып, алдыгы эрдин тиштеп, колына кирген баштапкы ла тилбек чаазынды алган бойынча стакандагы чайга терен сугуп ийди. Уч секунд өткөн кийининде чыгарып келди. Көрөр болзо, эрте чыгарган эмитир. Жажытту буквалар илеленип көрүнбейт. Мендеген бойынча чаазынла кожо колын кружкага суга салып ийерде, суу кружканын жырынан ажынып, столдун үстүнө төгүлө берди. Чай жылу эмитир. Оройтыган! «Жажытту письмону кычырып болбос болбойым»...

Чаазынды чебер чыгарып келди. Катак, анда жажытту буквалар жок болбой?.. Куру эмитир. Капшаай ла өскө тилбектерди чайга сугуп көрөр керек. Олордо кыйалта жок болор учурлу...

Же бу чаазында жажытту буквалар көрүнүп келди.

Кандый ырыс! Ол чаазынды кружкадан чыгарды. Бу не?! Чын эмеш пе?! Ластыра кычырып турган болорум ба?.. Чаазынды көзине жууктадып келди. Бу письманын учы эмтир. Калганчы эки оос: «Слерди сүүп турган кижн». Бу сөстөрднн учында, эмеш тууразында «В» — деп бичип салган. Ол ого бичнген письмолорынын учына качан да мынайда бичибейтен. Владимир!.. Володя!.. Бу оостор — баштапкы ла сөстөр ине. Олордын калганчы туштажын ол сүре ле эске алынып жүрген. Бу калганчы тушташта ол нени де, кандый да жарык ла жараш сөс айдарга турганын Надежда жүрегиле сезинип турган, же бу олорго сүрекей чочыдулу ой болгон. Онынг учун ол, байла, бу сөстөрдн айдарга тидинип болбогон. А эмди...

Улүш чаазын жаар база катап көрди: ол жарык ла кайкалду сөс бу! Колын төжине жаба тутты. Чаазыннын учы жаагына жапшынып калды. Жүрегине, бастыра бойына кандый да эрке жылу жабыла берди.

Калганчы туштажуны эске алынып, бир минут кирези кыймык жок отурды. Онон кенете чочып, письманы учына жетире кычырып көрөргө мендеди... Ондо база жылу, кару сөстөр бар ине...

Жаргы сүрекей кату эмес болгон деп, бир строканы кычырды. Озо баштап олорды он жылга Якутия жаар ийерге ченешкендер, же учында кажызын ла үч жылга ссылкада жүрер эдип жаргылапандар. Социал-демократтар жаңыс ла экономический тартыжу өткүрнп жат деп бодоп, жамылулар керекти жымжаткан.

Же эн ле сакыган, сананган сөстөр кайда?.. База бир тилбек чаазынды чайга сукты, же корондузын не деп айдар, чай сооп калган эмтир! Жажытту буквалар көрүнбей жат.

Таг атканча ол уйуктап болбой, эртен тура чай экелерин сакыды. Чочыдулу санаалар бирүзи бирүзин солып турды. Ол мынан качан чыгар? Онынг адресин алар? Бу жүрүм ошкош баалу, кайран письмого ол качан кару бичиир?..

АМАДУ ЛА ЈОЛ

Амаду ла јол —
Алдымда мениг јаантайын.
Салымысты озолоп,
Салгылай берди, кайдайын!
Чөйилип барган узун јол,
Учы-кыры көрүнбейт.
Аргымак аттаг эм түрген
Амадуум кайра бурылбайт.
Мениг јолым, мениг амадуум,
Меге амыр чек бербейт.
Јалкын чылап, јалт эткедий,
Јаш јүрегим неге де мендейт.
Амаду ла јол —
Алдымда мениг јаантайын.
Мен олорго једерге,
Өйди, жүрүмди озолоп барайын!

СЕН КЫРЛАРДА ЧЫККАН...

Сыйным Кларага

Қара суулары кайнап јаткан
Тууларда чыккан сен эдинг.
Јаашка, чалынга јундуртып,
Јалангла баскан сен эдинг.
Јылдыстар алдынан сен түжүп,
Ыраак јолго атандың.

• • • • •

Бу туулардын ангылу јаражы.
 Ай алдында байбак мөштөр
 Амырап турпандый бозорып көрүлөр.
 Коңолор табыжы угулып-угулбай,
 Кобылардан сеге једип келер.
 Одунын ээзи — жылкычы киж
 Тымыкты тыгдап, канзазын азар.
 Кайын ууры тегерик канзага
 Жылдыс келип түшкөндий суркураар.
 Күс. Түн...
 Тиштий учалгак сүмерлер...
 Тымыкты јастанган, алтай түн...
 Күр көгүсте санаага
 Амыр бербес, күски түн...
 Мен мындый ойдо тууларда
 Конорго, жүрерге күүнзейдим.
 Јалакай малчы улустын
 Куучынын түңиле угадым.
 Бу тымыкта јөдүлдөп те ийзег,
 Туулар «селт» эткедий.
 Кижинин табыжын угала,
 Жылдыстар түжүп келгедий.

Бүгүн база
 төрөл жеримнинг
Тымыгын тындап
 јадырым.
Жымырап калган
 кўски туулардын
Жаражын айылыма
 алып жанарым.
Таг кажайып,
 адып клеет.
Тайгалар сомы
 иле көрүнөт.
Тымык —
Алтайдын үстүндө
 мылырайт-шыгырайт.
Жакшызын-жакшызын —
 жүрегим жымырайт!..

ЧИКЕ-ТАМАН

Тайалардан тартынып,
Таштан ташка тебинип,
Күн кырга чыгып келди.
Тумандар араай өңөлөп,
Тууларды төмөн тайкылып,
Кобылар сайын жажынды.
Чике ле бистин алдыста
Чике-Таман көрүнди.

— Кандый боочы, көрзөң — деп,
Каткырып шофер үнденди.
Жол бүктөлип, тыйрындайт,
Тоозын борорып, буркурайт...
Элес эдип эржине
Кырды ажа конгондый...
Түрөлө чачкан армакчы
Түрүлүп, түжүп калгандый...
Бакадан да эм араай,
Барып ла жадат машина.
Бортылдап суузы кайнаарда.
Бодонып, күүлейт машина.
Боочы бажына чыгала,
Эбире көрдүм жеримди.
Ашту жажыл өзөктөр
Алдымда амыр чөйилди...
Туулар, сындар тиркелип,
Анаар ла сала бериптир.
Жер-тегери бириккен жерде
Чанкыр ышка көмүлүптир...

Менин јерим
Түштүкте көгөрөт.
Тууларым мөлтүрөп,
Түндүкте өңдөйөт.
Бу боочыдан ончозы-ончозы
Менин алдымда иле жаткан.
Шак ла мынайда элбек жүрүмди
Көрөтөн болзом,

Чике-Таман!

БИЙИК ЈЕР

Огуп калган катанчы чылап,
Чуйдын чөли кугарып жадат.
Кош-Апаш, сайлу телкемдеринге,
Ээн, кадалгак салкын учат.
Тенерини өткүрө кадаган кадудый,
Мөңгүн жылдыстар жабыста суркурайт.
Байла, жылдыстарга жуук учун
Сени «Бийик јер» дешкилейт.
Бозомтык, кату чий өлөңин
Боро кумакка туттуруп салган.
Өңдөйишкен кертек төңдөрүн
Өркөштү төөдий, алдыма јуралган..
Кемнин жүреги бек, јалтаңбас,
Кемнин жүреги јалакай, јайнабас,
Салкынду чөлінди јажына сүүген,
Салымын, жүрүмин сеге берген..
Кайдан да, чөлдүн түбинен,
Јерди ойып күн чалыйт.
Корон соок, шуурган дебей,
Койчылар эрте-эрте тургулайт.
Кой тепсеген чичкечек јолдорло,
Комудап, коолоп јоткон өдөт.
Турлулар јанына тура түжүп,
Турадый күрттер артырып койот.
Күрт күрешке үйе-сөөгин
Сыстажып, калганчы күчин чыгат.
Бижелеп ойногон бу салкынга
Јер де кунукчыл бүдүмдү јадат.
Күски јашканду ол күндерде,

Эрин кадар јайгы изүлерде
Салкынга јүстөр күререт.
Салкын оморды күлөрдий эдет.
Кош-Агаш,
Сенин чөлінди мен сүүдим,
Салкынду түндөрдө уйуктап болбой,
Анданып, араайын сени тындайдым.
Кош-Агаш,
Јакшынак улустын канатту кереги
Сенин де мағынды бийик көдүрөт.
Бийик јер деп, эрмек уккамда,
Јалтанбас улузын көзиме көрүнөт.

ТӨРТӨН ЖЫЛ ТУУЛУ АЛТАЙГА!

Мен Күнбадыштаг келген буржуйла
эрмектешкем.

Ол бойын ученый деп айткан.

«Мен алтай» дееримде — ол кайкаган,
«Ондый албаты бар ба?» — деген.

Эх, буржуй! Нени сеге айдар?

Билерим слерди, уйалбас тагмалар.

Слер менин албатымды озодон

Картадаг чек кырып салганаар.

«Алтайым байлык, албатызы кийик,

Өрө чыкпас, өспөс» — дешкенеер.

Азийдаг бери Алтайга умзанып,

Јеримди блаап аларга жүргенеер.

Орус албаты биске болушкан,

Слерден, ийттерден, корып алган.

Слердий буржуйлар бисте де болгон,

Је албаты оморды јалмап койгон.

Онон бери төртөн жыл өтти.

Эмди, буржуй, түндештирип көрөли

Слердин ле бистин јадын-јүрүмис.

Кемибис артыктаар, акалаар кемибис.

Төртөн жыл Туулу Алтайга!

Төртөн жыл — өзүмнинг жылдары.

Ончогор көрүгөр — жанайып јаранган

Менин јерим — Алтайдын туулары.

Менин албатым — ырысту албаты

Төрөлим байыдып, эрчимдү иштенет.

Јайрап туру туулардын байлыгы,

Эртенги коммунизм бүтүн билдирет.

Бистин койчылар күдүген койлорды
Сен, буржуй, түжинде де көрбөгөн.
Алтай чөлдөрдө түжүмдү аштар
Сенин јеринде качан да өспөгөн.
Алтайдын алтын-мөңүн јөөжөзин
Албаты элбек бойы тузаланат.
Алтайдын кебери там јаранып,
Садпар өзөт, күрлер салылат.
Менин албатым јылдын ла өзөт,
Јаан јурттарда культура бийиктейт,
Бисте искусство, музыка да бар,
Поэттер јаркынду үлгөрлөр чүмдегилейт.
Сенин культуран культура ба ол?
Мыйрындап турпанын бије бе ол?
Стенелерди уймапанын журук деп айдадын.
Ару поэзияны баларлап турадын.
Јок, буржуй, бойыгынын јүрүмин
Бистин јүрүмле түндеп болбозын!
Бистин кажыбыс ла сөгө айдар:
Кедери тур, буржуй, јыдымар!
Бүгүн Алтайыска төртөн лө јаш
Ийде-күчибис толуп келген.
Кедери тур, буржуй, јолыста турба,
Коммунизмге Алтайым јүткүген!

В. КУЧИЯК

ПАРТИЗАННЫҢ ӨЛҮМИ

(Баллада)

Кем билер,
Кандый партизан
Кадын сууның жарадында жыгылган?
Кандый уулдың кызыл каны
Соок сууга кожулып аккан?

Эмди бу жерде
Памятник турат,
Жанында дезе
Кадын шуулайт...
Оның кабай кожомы
Түни-түжи серибейт.
Толкулары толголып,
Ады жок уулды эркелейт.
Кадын кезикте
Уур үшкүрүп,
Чанкыр тулунгын жайылтат.
Уулдың калганчы жүрүмин
Ол биске куучындайт:
«Мен билерим —
Кандый партизан
Каскак жарадымда жыгылган.
Кандый уулдың кызыл каны
Менин суумды кызарткан»...

Анайда Кадын араай баштады —
Бу айдылган кунукчыл куучынды.

Көстөри ачык-жарык уул болгон.
Тенгери эли чагкыр чөлдөрдөн келген.
Ого жүк ле жирме жаш толгон,
Же жүрүмди уул жакшы билген.

Жуулар ортодо
Амырап турганда,
Коо үндү чурназын тартатан.
Волга суузы керегинде орустап,
Ийделү кожонун баштайтан.
Жокту-гойулар
Каанга удура
Не керек көдүрилгенин
Найыларына жартаган.
Жер үстүндө кыйын-шыра
Чек жок болзын деп,
Ол тартышкан.
Кижинин күүнү-табын
Жуу-чак шылабас,
Кайдан келгенинги
Качан да ылгабас.
Ол сени жер башка мергедеер.
Айтсагар,
Же кем билер —
Кандый салым сеге жедижер?..
Анайда ок кызыл партизан
Салымын ажындыра билбеген...
Ол эртелеп, омок турган,
Жаңы күндү сүүнчилү уткыган,
Же калганчы күнү деп, сеспеген.
Жетире тартпаган папирозун таштап,
Нокөрлөрүнүн сүүгөн кожонун баштап,
Отрядла барды
Эң алдында...
Беш адар мылтыгы колында...
Кызылдар ас болгон,
Же олоп
Жаан отрядка кожуларга сананган.
* * * * *
Адыш башталган.
Октор сыгырат.
Кей де изиген деп билдирет.

Таарып тептирген корголжын жызырап,
Таштарга кайтыгып, кейди кезет.

Ой, нажылар,
Кызыл нажылар!
Жер кармадап,
Слер жыгылбаар!
Удабас болуш келер,
Чырмайып тартыжаар!
Удабас! Удабас!

Же ийде-күч те ас,
Улус та ас...
Кызыл партизанга
Кайра базарга
Жарабас.

Жарабас!

Чек жарабас!!!

Кичинек отрядтан жүк ле жаш партизан
Адакы учында жагыскан,
Ок-тарызы жокко,
Сок жагыскан арткан...
Октор сыгырат шу-уу ла шу-уу!
Кайра базар арга да жок.
Кийин жанында Кадын суу,
Алдында десе

өлүмдү ок!..

Бут бажында уул таралжыт,
Мылтыгын көдүрип талайат.
Шырка-канын эзинге жаладып,
Өштүлөрине удурат базат.
— Кемигер күчтү? Бери чык!
Ок жок болбой, же кындак бар!

Кан сызылып аккан,
Төжи ачык
Партизаннаг коркыт бандиттер.
Алтын погонду офицер
Солдаттарына кизирт этти:
— Эй! Неден жалтанадыгар слер?!
Адыгар,
Бу кызыл күчүкти!

Je, тым...
Айландыра тымык турат.
Агаштар бүүри де шуулабайт.
Партизан

«Интернационалды»

Кожондоорын баштайт.
Бу кожонды
Алтай тындайт.
Бу кожонды
Ар-бүткөн де тындайт.
Олүмнөң айрыыр арпа жок болгон
Калын уйкуда жаткан нөкөрлөрдү
Бу ийде-күчтү, улу кожон,
Тургуза тарткандый билдирди.

Мыны көргөн офицер чыдашпайт,
Колындагы колмылтык жызырайт...
Чаракча жичинек корголжын
Уулдын жүрегин чике тапты.
Көстөрүн

Жалбыштый кызыл жиргилжин

Ак-жарыкты көргүспей сокты.
Ичкери болгон уул
Чанкыр тегеризин
Көрөргө тургандый
Чалкойто жыгылды.

Офицер каткырат,
Je арай ла эрте...
Бойлоры ЧОН-дорго курчаткан.
Кызылдардын мылтыгы жызырт эдерде,
Офицер алгырып жыгылган...

Бу согуш болгоны удаган,
Күндөр өдүп, жылдар жылышкан.
Эмди памятник турган
Бийик жаратка
Колдорында чечек тудунган
Пионерлер келгилейт,
Кызыл партизанга
Салют бергилейт.
Памятник турган жерге

Улус јолы үзүлбейт...
Кадын кабай кожонын
Түни-түжи серитпейт,
Толкуларын толголтып,
Адыжок уулды эркелейт.
Кезикте Кадын
Уур үшкүрүп,
Чанкыр тулунгын жайылтат,
Уулдын калпачы жүрүмин
Ол биске куучындайт.
«Мен билерим —
Кандый партизан
Каскак жарадымда жыгылган.
Кандый уулдын кызыл каны
Менин суумды кызарткан».

ЛОТКОН ТУЖУНДА

(Куучын)

Лоткон та кайдан табарып келген болбогой: кенетийин ле ајарбас јанынан башталган. Је тууларда онызы кайкамчылу неме эмес. Тын салкын Кадын аккан таш капчалла өдө конуп, суунын үстин чырыштадып, өрө учуп чыпала, јараттагы јырааны јерге аба согуп, јалбырактарын туш башка тоскурып ийди, онын кийининде өзөк јаар тап эделе, өлөң ортозында чалчып, ту качан кургап чалдыгып калган чечектердин баштарын үзүп тура берди. Кей өрө өлөңнинг саптары, тоозын, агаштардын кургак јалбырактары көдүрилип чыкты. Кадын шуулап, күркүрөп келеле, атыйланган толкузыла јараттарынын таш јаактарына үркүгендий согулды.

Тырмауш-айрууштарын туура таштап, уй саачылар кемени аргадап аларга јарат јаар јүтүргилеп келерде, орой болуп калган. Торт олордын көзүнче ле эски кеменин алдына суунын толкузы өнөлөп келеле, баштактанган аяасту онын эки келтейине јыжынып, онон энчейеле, кенетийин түзелген бойынча, кемени өрө көдүрип, јылым ташка чачты.. Кеме, карайлап келген ат чылап, өрө көдүрилип, јалбак түбиле сүүри ташка келип согулала, көс јумарпа јетпес өйгө токтоп, јызырт эдип оодыла берген. Кемени буулаган ыктада јүк ле темир ле агаштын сыныгы јарткан... Уй саачылар кол чабынып, калактажып, суунын ол јаны јаар көрдилер. Анда дезе јуугындагы кобы-јиктең уйлар саадыратан јерине ээчий-деечий чыккылап турган. Олор јолой өлөң

жула согуп, мендебей базып клееткен. Кезиктери токтой түжүп, мөөрөп, ээлерин кычырып турган.

— Ол менин Красулям... — деп, јиит кыс, пладын мендей-шингей тартынып, айтты. — Ол бир де эмеш сакуп болбос... Слер оны билереер ине, — кыс үүре-желелерине баштанды. — Келзе ле ончолорынан озо саадырарпа турар. Мен анайда ла эдип јадым. Сүтги бир көнөктөг берип јат ине... Сүди көп, эмчеги дезе бош. Канайдарын? Эмди не болгой не, а? — ол үүре-желелерин чочыганду ајыктады — Ого јүк кандый бир тоормош болгон болзо кайдар!..

— Сен јүүле бердинг бе, Нюрка? Андый чакпындарда нени эдетен эдин! — деп, кыстардын бирүзи јаратпай, кату айтты.

— Бозом кирип браадыры ине! — деп, Нюра кыйгырды.

— Је кирип те браатса, эмди канайдарын? Мал ижинин јааны эмеш шакпырагај — деп, байагы ла уј саачы кыйгастанганын јажырбай айтты. — Ол сүт, азырал ла некеп турар, бойы дезе өлөң эдетен јерге уј саачылар күнүг ле неле кечкилеп турганы керегинде бир де катап сананбаган да болор. Чирик кемеле кечип јүрдис ине... Оны торт ло белен межик деп айткадый. Канайып сууга түжүп өлбөдис болбогой. Бот анайда ла суунын ортозында учурапан болзобыс, божогоныс ол болор эди. Кызыл-јеерен көрмөскө андый ла керек! — дейле ол јарданг чугулду түкүрип, көнөгін колына алала, эмди санааркаш јогынанг кожуп айтты:

— Јиилектеп барарыс... Көрзөөр дө, бороноттын көбин!

— А ујларды кем саайтан? — деп, Нюра, переднигин тырлашкан сабарларыла тарткыштап, араай айтты. — Јок, Валя, јиилек керегинде калас куучын. Айса, күр јаар баратаныс па, а? — деп, Нюра тидинип-тидинбей айдала, сууны өрө көрди. Анда боочынын ары јанында күр бар болгон.

— Суунын бу јанынча он беристе ле ол јанынча он беристе... Турлуга качан келетен? — деп, Валя удур айтты.

Кыстар јаратка түжүп барала, бирүзи бирүзине шаай отурып алып, санааркажа бердилер. Суунын ол јанына канайып кечип алар?

Бозом түргөн кирип брааткан. Уйлар суунын одош
жарадында жуулыжалла, ачымчылу мөбөрөжип турдылар.
Таң атту кижичыпа конды.

— Липатыч! — деп, кыстар ол кижичыпа саан уйлардын
пастугы болгонын танып ийдилер. Олор тура жүгүрүп,
колдорула жанып, кыйгырып чыктылар. Көрүп ийди.
Бөрүгүн уштып, оныла жанып ийеле, каруузына нени
де кыйгырды. Же мындый жоткондо нени ондоорун.
Кыстар жардан түжүрө жүгүрүп, кеменин арткан оодык-
сыныктарына жууктайла, ого колдорула көргүзүп тура
бердилер... «Бот мындый түбек болуп калган, эмди ка-
найдатан» — деп айдарга тургулады. Онызы ондогон.
Житкезин тырманыла, колдорун жайа тутты. Уйлар десе,
көрүдө чилеп, жаратта жергелей туруп алып, ачынчылу
мөбөрөшкөнчө лө.

— О, жайла, жүрегим жарыларга жетти! — деп, Нюра
көстин жажы өткүрө үндөндү. — Уйларды үрөп салдыс.
Канча күчис салганыс... Канча иш эткенис...

Нюра чыдажып болбой, пладын бажынанг чече со-
голо, жүзине жаба тудуп, өксөп ыйлай берди. Кыстар
оны токунаттылар. Нюра кенетийин ыйлабай барды.
Жүзүн арчып, туруп келеле, кезем айда салды:

— Ыйлаш-сыкташ божозын... Эбире согул баралдар,
күрди кечире... Түниле барарыс, же једип аларыс!

Бу өйдө уйлар саайтан јерге сүт тартар машина
жууктап келди. Жап-жаны автомашина сырангај жаратка
једип, кезем кайра бурылала, токтой берди. Кабина-
данг быјыраш чачту уул чыгып келген.

— Федька! — деп, кыстар бир үнле кыйгырып ийди-
лер.

— Көрзөң, ајыктанбас немени. Качан ок сүт тартар-
га мантадып келген — деп, Нюра кыйгастанып үн-
денди.

Нюра јиит шофер керегинде улустын көзинче јаан-
тайын байланбай, чала базынып, электеп айдатан. Же
эмди ол чын ла чугулданып, јаманданып калган бол-
гон. Олор экүнин калпанчы куучыны сагыжына кирип
келди. Федор ол тушта та кокурлап, та чыныркап мы-
найда айткан эди:

— Слер тегин јерге чырмайыжып јадыгар: экинчи
үүрдеги уй саачыларга түнөй ле једижип болбозыпар.
Бирде слердин Липатыч јакшы өлөң таппай јат, бирде

тус једишпей јат. Јангыс сөслө айтса, өлүм шылтагы жок болбойтон.

Нюра онын «үрөткенине» сүрекей тын ачынган бойынча, каруузына көп жаман сөстөр айткан. Анчадала тарындыра, каара мынайда айтканы сагыжына кирет:

— Сен, Федька, јазанчык. Биске јараш кийим кийип јазанарга бош жок. Сен дезе палстук та кийерге, чамчаннын јаказын да селнирге өй таап јадын! (Көрмөс оны билер: айса, ол бот мынайып ок экинчи үүрдеги уй саачылардын бир-бирүзиле сүүжип јат.)

Је шофер кижии кара иштең незин јалтанатан эди. Ол тегин ле чүмеркеп јат ине. Бойынын культурный тыш бүдүмиле сайыркап жүрет.

Бүгүн дезе олардо база ла бир тутак. Нюра керек дезе онын электеп күтүмзиренген чырайын көрүп туру деп бододы. Је андый эмей база. Бу баштапкы үүр ине.. Олардо јаантайын кандый бир неме келишпей турар деп, ого бу күлүмји айдып тургандый.

Нюра ого јудрупыла көкенди.

— Баралдар! — деп, ол кыстарга јанын ийди. Олор јаратка чыгып, орык јолды табала, оныла ичкери бастылар.

— Ол јанынча күр јаар јол болгон болзо кайдар... Федька удур келер эди — деп, јолой кыстардын бирүзи айтты. — Анда дезе колосколор, капчал... Трактка чыпары дезе — онызы јуртка эбире согуп јанары. Јүс беристеден ас эмес... Э-э чаалда, бисте уйлар саар техника јогын не деп айдар! Ол эмди, Липатычка да болзо, кандый керектү болор эди.

— Једип албай, кайткан эдис! Уйе-сөөгис омурылбас! — деп, Нюра каруузына айтты. — Чыдажарыс. Бис алдырышпазыс, кыстар. Уйлар саайтан техника керегинде сен јолду айдып јадын, Стеша. Орой до келген болзобыс, түнөй ле түргөн саап койор эдис. Ончо керекти Маркелов удадып јат ине. Эмди бажынан тудунар болбогой... Баралдар!

Бу өйдө дезе Кадыннын ол јанында шофер ло пас-тух — уйлар саарын сүрекей кичееген эки кижии бачым јуундажып турган.

— Бот кандый керек болуп калган, а? — деп, Федор каткырынып айтты. — Бастыра энирги сүт жылыган. Керектер ле база! Андый эмес пе?

— Андыйы андый ла — деп, аял санаага түшкен Липатыч, ороп алган папкызын терең тартынып, айтты.

Бир кезек ойго унчугушпай отурдылар. Федор папирозыла түргөн-түкөй үзүктелте ыштадала, оны таштап, бут бажына турды.

— Же, мында сакып отуратаны — темей неме болгодый... Барадым — дейле, автомашиназынын эжигинен ала койды.

— Сен сакыр, Федор, бир эмеш сакып алзаң кайдар, а? — деп, оны Липатыч токтотты.

— А незин сакыйтан? Сенин концертингди укпагам ба? — деп, Федор мөөрөп жаткан уйлар жаар бажын кеккип, кыйгырып ийди.

— Нени сананып алатанын чек билбей турум... Кыстар эбире согуп жүргүлөй берген... Көрбөдүң бе? — деп, Липатыч кородогон үниле айтты.

Федор кабинанын эжигин ачала, отургушка отура түшти. Кыртыштанганына эрдин тиштеп, ол нени де сананып отурала, кенетийин бажын өрө көдүрүп, кабинанын шилин түргөн түжүрүп, Липатычтын торт ло кулагына кыйгырып ийди:

— Экинчи үүрдеги кыстарды жөпкө кийдирип көрзө кайткай не, а?

Липатыч, оны кем де тиштеп ийген чилеп, туура секиреле, бажын жайкап, колдорула жаңгып тура берди.

— Бу сен канайып туруң? Жок, карындаш. Бастыра колхоз ичинде уятты түгезип болбозың. Электегилеп салар!

— Көрзөңг слерди, кандый тарынчак улус! — деп, Федор шоодып айтты. — Айдарда нени эдетен?

Ол кабинадан чыгып, кыжырантыганына эжигин тын жабала, жарат жаар басты. Же Кадын, азыйда чылап ок, кайыр таш жараттары ортозында калжууруп, атыланып турды. Федор жаар уй базып келеле, оны араай белине сүзүп ийди.

— Калак-кокий бу сен не! — дейле, Федор туура секирди. — Бойыңнын улузынды таныбай бардың ба?

Уй оны ээчий басты.

— Бот кандый көрмөс!

— Красуля — деп, Липатыч тыркыраган үниле айтты. — Саадырарга жат... Көрзөңг, сүдин жылытат... — Ол өлөң жаар көргүсти.

Федька бозомтыкта уйдыг эмчегинег јолдолып аккан сүтти көрүп ийди.

— Уй дезе уй... Торт ло сүтзаводтын бойы — деп, Липатыч үшкүрип айтты.

— Завод, завод! — деп, кенетийин Федор ачынган бойныча, пиджагын чече сокты. — Халат бейин бер, сүт саайтан көнөктөрөөр кайда эди? Бис кату жүректү андар бедис! Көрзөн уйлардын кыйналып турганын... Бойын база иштегн тудун.

Липатыч сүүнгенине ыкчап ийеле, Федорды ийинине таптап, уулга кандый да кару, быйанду эрмек айдарга турала, келишкедий сөстөр таппай, колыла жагып, жапаш жаар тап этти.

— Је болды... алдырбас — деп, јенин шыманып, Федор ыгыранып турды. — Јагыс ла сен, Липатыч, угуп ал: кемге де айтпастан! Мынызы керегинде бир де кижн сеспезин, билгилеп алза, амыр бергилебес!..

— Акту сөзиме бүт! — деп, карган өбөгөн төжине согунды — Бир де табыш чыкпас! Мен ондобой турган эмезим!

— Је, андый болзын — деп, Федор токунаган үниле айдала, Красуля јаар базып келди. — Мен сени, уйычагым, чүрче ле саап койорым — ол уйдын јанына отуруп, эмчектеринег ала койды. Је Красуля оны чугулду јытап көрүп, бышкырып ийеле, кенетийин будыла тепти. Федор туура чачылды.

— Көрмөсти сени! — деп адылала, кайра көрзө: онын алдында ак кийимдү кандый да кижн көрүнип келген.

— Липатыч! — ол халат кийип алган карганакты танып ийди. — Саадырбай јадылар, эрликтер. Келип јырс этире теберде!..

— Ме, бу халатты кийип ал. Ол Нюрканын... Саадырбай кайдаар да барбас!

Федька халатты иженип-иженбей алды.

— Бир тилим калаш алып ал. Амзадып ий. Уренип калган ине.

Федор уй жаар басты.

Уйга јууктап, ол «ө-ө, ө-ө!» деп үнденип, мойынына араай таптайла, бир тилим калаш сунды. Онын кийининде чала аланзып, уйдын јанына отуруп алала, кийин буттары јаар сергелен кылчас эдип, саап тура

берди. Кайда да коштой саалган сүт көнөктин түбине тиркиреде түшкени угулды. «Липатыч эптежиپ алтыр» — деп, Федор сананды. Баштапкы сүттин тамчылары өлөңгө түжүп, тизезине чачылды.

— Жок, анайып керек жылбас — дейле, Федор көнөкти кедери тургузып, машиназы жаар басты... От күйүп чыкты.

— Бу сен канайып турун? — деп, Липатыч шакпырай берди.

— Жерге канча да кире саа — деп, Федор каруузын жандырала, ойто Красуляга жууктап келди. — Бот, эмди жакшы!...

Красуляны саап турганча, бир канча уйлар оны күреелей туруп алдылар. «Ярт ла, озор ончозы Нюрканын» — деп сананала, ол мендей берди. «Көрмөс сени алзын, бу не атазы? — деп, Федор сабарларын түүп ле ойто жазып, сананды. — А ол канайып чыдажат не? — деп, ол Нюраны эске алынып, күреелей турган уйлар жаар чочыдулу көрди. — Күнине үч катап. Айдарга ла жеңил!»..

Көнөк түргөн толуп брааткан, уйдын эмчеги дезде чек кичинектебей тургандый. «Кажызы ла анча кире сүт берип турган болзо, озорды качан саап божойтон? — деп, ол сананды. Сырты, мойыны талып, колдорынын сабарлары там ла укпас болуп браатты. Учы-учында сүт, ажа кайнап келген чилеп, көдүрилип, көнөктин кырыла тендеже берди.

— Фляга керек! Фляга кайда! — деп, Федор сыртын түзөтпей кыйгырды.

— О, жайла, белимди, белимди! — деп, кайда да Липатычтын үни угулды. — Анда эмей база, жаштын жанында...

— Же алдырбас. Мен бойым. Көнөкти ле антаргылабазын. Көрзөн. Топ-толтыра! База да бар. Уй дезде уй эмтир!

— А мен сеге нени айттым! Андый уйлар бис экүни кара терге түжүргилеп салар.. — деп, карган өбөгөн каруузын жандырды.

— Андый ла болбой кайтсын! — дейле, Федор бек алтамла жаш жаар басты. Оны ээчий бир канча уй ууланды. «Мени Нюрка деп бодогылайт. Уй саачы!» — деп, Федор каткырынып ийди.

Красулянын кийининде, ишти түргендедерге, Федор баштап ла учураган уйдын жанына отурып ийди, же онызы тыг мыжылдап ийеле, туура жүре берди. Федор оны истешти, же учы-учында шайт этире түкүреле, өскө уйдын жанына отура түшти. Мынызы ол жаар чугулду кылчайды, же Федор нени де аярбай калала, «*ө-ө ө-ө!*» деп үнденип, уйдын эмчектерин чөйө тартарга жазанып ла аларда, уй кенетийин бажын сүскейтип, онын үсти орточурап барды. Федор жеткерденг эптү айрылала, уйды мүүзиненг ала койды.

— Көрзөн оны! Ого жакшы санап жууктайдын, ол дезде бойынын өштүзине бодоп, уткып жатканын... Липатыч! Липатыч! — деп, ол кыйгырды.

— Клеедири-им!

Карган Липатыч келди. Уур тынып, ол айтты:

— Бу уй Нюрканын эмес ине! Билдин бе? Мен сеге көргүзүп берейин. Бот бу чоокыры, «Чоокырак». Күünün жеткенче ле саа. Бу былары дезде Вальканын. Мынызы Шешканын тонкур...

— Бу не, кажы ла уйдын алдына жагы халат кийетен бе? — деп, Федор алаң кайкады.

— А сен канайып бодогон? Нюрканын халадын кийзен — онын уйларын саа, Вальканын кийзен — Вальканын... База кандый эди? Уй — ол аай-ээжи жогын сүүбес мал... О, жайла, таңкы тартып ийетен болзо — деп, Липатыч үшкүрди. — Же кайдаг андый болзын: сескилеп ийер ине... таңкынын жыдын...

— Же, чыдажып көрөлдөр — деп, Федор онын аяктандырып айтканына жөпсинди. — Сенин сабарларын кандый?

— Торт ло бүктелбей барган... Көрзөн дө, мынаар кем де мантадып клеедири, — ол жол жаар көргүсти.

— Бу кем болотон? — деп, карачкыны ширтеп, Федор айтты — жорго ат... Кемнин ады не?

— Жорго дедиг бе? Айдарда, ол мал ижинин жааны Маркелов болгон туру.

— Чып-чын.

Таң атту кижиге жаратка мантадып келди.

— Эй, мында кем бар? — деп, өткүн үн жаңыланды. — Сүт ненин учун удап калган? Бу не атазы? Маскарадты кемеер сананып тапкан?

Липатыч үүрде не болгонын ончозын куучындап бе-

перде, Маркелов, бажына уур немеле соктырган чылап, эди мылырай бергенин сезип ийди.

— Керек ондый болгондо, нөкөр Маркелов, мен слерди мөрөйгө кычырып турум — деп, Федор айдала, Липатыч жаар баштанып, кошты: — Халат экел.. Кемнинг де болзо... Стешанын да, Валянын да болзо, кем жок. Капшаай!

Липатыч турган жеринде, нени де сакыгандый, таралжый берди.

— Бар, бар... — деп, Федор жакарды, — мен, нөкөр Маркелов, база уй саачы эмес, же уйлардын сүди «кызып калбазын» деп ле мында төзөлгөн кату айалганы шүүлтеге алып, саап жадым... Учинчи фляганы толтырып браадым.

— М-де — деп, мал ижининг жааны эренгистелип, адынан күүн-күч жок түшти. — Анайып уйлар үрелерден айабас.

— А база! — деп, Федор жөмөшти.

— Менин он колымда дезде, торт качашкан неме чилеп, эки сабардын ордына эки чолтук, бойын билерин..

— Јудрукла, јудрукла, нөкөр Маркелов. Кыстарды анайып бойын үретпей кайттын — деп, Липатыч, ого халат берип, айтты, — јудрукла онон до эптү. Халат Стешанын болгодый... Чала тар, же кем жок. Онын уйларын дезде көргүзип берерим.. Бот бу баштапкызы — Тонкур. Онын кийининде Јееренек бар, ондый јеерен, онон Шапмак, Јаражай бар..

— Је, је, болды сөге — деп, Маркелов чугулду ки-мирэнди, је халатты алып алган.

— Бистин черү көптөй берди! Иштейликтер, нөкөрлөр! — деп, Федор омок-јардак үниле айтты.

Маркелов унчукпай көнөк алды. Федорды ол јуундарда куучын айдар ус, јалтанбас критик деп билетен. Эмди де онын јакарузынан кижии тарынгадый бир де неме көрбөди. «Мойношсон — правлениенин баштапкы ла јуунында туй чабар, уятка түжүрер — деп, ол сананды.

...Кыстар калпанчы боочыны ажып келерде, таң чек јарый берген. Кичү изү айда түн канча кире болотон эди! Олор өзөккө түжүп, агаш ортозын өдөлө, үүрине јууктап келдилер. Је бу не атазы? Јаратта азыйда ок

чылап автомашина туруп јат, үүрде дезе, уйлардын ортозында, ак халатту улус элес эдип турат.

— Ол кемдер болотон? — деп, Нюра болгобой айтты.

— Эр улус! Чып ла чын, эр улус! — деп, Валя кыйгырды. — Көрзөөр дө, туку ол, узун сындузы, сыроагы Липатычка бүдүштеш болгодый!

Кыстар эрмектешпей-јөптөшпөй лө турлу јаар јүгүрүкле бардылар.

...Турлудан атанар алдында Федор машиназынын моторын јиркиреде иштедип ийерде, кабинанын баскыжына Нюра секирип чыкты. Кыс уул јаар ајарулу көрөлө, бир де сөс айтпай, онын галстугын түзедип ийди.

— Ол сеге јарап јат, Федя... Чын — дейле, кыс уулга колын берди. — Быйан болзын!

— Је, онызы бойсын — деп, Федор кемзинип айтты. — Угуп турун ба, Маркелов анда нени айдат?

Нюра кайра көрди. Кабинага малчынын айткан сөстөри једип гурды:

— Уйлар саар техника слерде болор. Быжу болор деп пакып айдып турум... Бу не мыдый? Бистинг өйдө, механизациянын өйинде, уйды колло саайтан бедис?!

Федор кыска омок имдеп ийди.

— Болор! --- деп, ол айтты.

Нюра күлүмзиренип, ого бажын кекийле, баскыштан түжүрө секирди.

— Јолын ырысту болзын!

ЭДЕР-КӨЛДИҢ JAНЫНДА

Түнде атыланып чыккан куйун-салкын кумакту карды туранын көзнөгине чачып, шилдерин улай ла тызырадып турды.

Тадырова Якшы ойгонып келди. Койлор санаазына кирерде, жуурканын ачып, орынынан турала, көзнөктин көжөгөзүн ача тартып, көрди. Онын жүреги тургуза ла талымзырап, кызыл-марал чырайы кугара берди, бажына башка-башка санаалар чубажып келди.

Якшы ойто базып, орынга жатты. Же уйкузы кайдаар да уча берди. Анайдарда, ол ойто туруп, кийинип алала, туранын ичиле ары-бери баскындап жүрди.

Таң жарыяр алдында салкын токтоды. Якшы толукка барып, радиоприемникти журып койды. Оноң мендей-шингдей тышкары чыкты.

Чаган ай, ачу-корон соок. Кара-Ойыктын бийик мөңкүзининг бажыла, тудуш болгон тегериде күннин таңдагы куулы өңдү көрүнип келди.. Койлор кажаганда. Кажаганнын тыш стенизин салкын карла шыбап койды.

Якшы турага ойто кирип келеле, эмеш шүүнип турды. Оноң табылу уйкузын уйуктап жаткан карындажын ла энезин шаптырадып айтты:

— Орө турупар! Карды салкын кадыра согуп койтыр. Кече коомой одорлоп келген койлор бүгүн нени таап отойтон!.. Сен, Пастык, жипт коммунист, бистин молжубысты, байла, ундыбапан болбойын.. Энем эр-жажына кой кабырып өскөн көп ченемелдү кижжи, байла, бир шүүлтени айдар болбой.. Же, эмди нени сананып туругар? Малды канайдар? Бис неме этпей отурзабыс,

бир де койды корып албазыбыс. Олор кырылатан туру. Биске жаан уйатту неме болотон туру. Арга-сүмө не болор?

Энези, Арин, чочый берди. Онын жука чырайынын чырыштары түзөлө бергедий болды. Ол өрө туруп келеле, кызынын айткан чочыдулу ла шүүлтөлү сөзүн аярулу угуп отурды. Болушчы болуп турган карындажы, Пастык: «Бис малды жакшы корып алары учун өлгөнчө тартыжарыбыс, колхозтын малы кырылганча, бис өлөликтер» — деп айдала, өрө туруп, кийине берди.

— Менде бир шүүлте бар, угадыгар ба? — деп, Жакшы сурады. — Бистин жука карлу кырган жерлерис божогон. Кобы жерлер арткан, анда кар жаан, койлор одорлоп болбос. Жагы одор таап көчөр керек... Эдер-Көлдүн жанына барар. Оны мал тепсебеген, одоры жум жер деп бодоп турум. Слер нени сананып туругар?

— Сенин шүүлтең меге сүрекей жарады — деп, арпазын таппай санааркап отурган Арин айдат, — малды бүгүн ле айдаар керек. Арык-торык койлорды артырып койыгар. Мен Илна кызымла эку олорды ас-мас азыралла азырап, келишкен жерге кабырып көрөли... Колхозтын жаандарына тил жетирер керек, олор бисти билзин.

— Правлениге барып доклад эдер кизи жок. Олор бойлоры кетип, ак малдын айалгазын көрөр керек болгон — деп, Жакшы ачылган аяйлу айтты.

Койчылардын көзүндө күлүмзирениш те жок, чырайлары сооп калган. Сананганы жаныс ла мал, оны жакшы корып, тойгыза отодып алары болды. Койлор мааражат, кулак тундырат, жүрекке торгулып, олыт бербейт. Жакшы ла Пастык көчөргө шыйдындылар. Казан-айакты, төжөк-жастыкты атка коштогон турдылар. Арык деген жүс бежен койды талдап, кажаганда артырдылар.

Арин эмеген балдарын кунуктырбаска амадап, олорды оморкодорго сананды:

— Же, Пастык, Жакшы, койлорды кыштадары учун мөрөйлөжөктөр! Бис бойыбыстын ат-неребис учун тып тартыжарыбыс...

— Бисти тегин отулар болор деп туругар ба? — деп, Жакшы энезинин жашкайакту көзине көрүп сурады. — Бистин тартыжу ар-бүткеннин кату айалгазында, ак кардын үстүндө өдөр туру...

Пастык кошту атты јединип, узун будыла ыраак алтап, јол чыгарып, ичкери басты. Кар чапчып, туйгактары уладап калган койлор мааражып, јолло көндүгип ийди. Јакшы омордын кийининен басты.

Соок. Кара-Ойыкты төмөн келип турган жыбар кийинин жүзүн јалап турды.

Кара-Ойыктын суузын тошло кечип, ол јанындагы кажатты өрө чыгып келдилер. Мында кар жука, койлор оны чапчып, өлөңдү таап, бажын јердең өрө көдүрбей отогылайт. Олор эмеш одорлозын деп сананып, Јакшыла Пастык соокко чыдашпай, ары-бери баскындап турдылар... Кышкы түш кыока, Бийик-Туунун көлөткөзү өңөлөп келет. Јакшы једер јери јаар көрүп турала, айдат:

— Эдер-Көл ыраак та эмес ле, үч километр бодолду болгодый, ошкош. Айдайлык па, карындаш?

— Койлор јакшы отоп турганда, база эмеш отогойло, неге мендеп туруң? Ай чалып јат, биске түн-түш түңей ле, мендеп барарга анда биске тош кайнадып койгон кийи јок, кирер турабыс бар эмес — деп, Пастык айдып, кызылгат сүртүп койгондый эки жаагы соокко кызарып калган турды.

Үч кой арып, үүрге једишпей келген. Пастык оморды башка ылгап алала, күрекле карды күрөп ийди... Удаган јок койлордын маарайтаны астай берди.

— Эје, омор эмеш тойгон болбой, көндүгели бе? — деп, Пастык сүүнчилү айтты.

— Мен байа айткам... Баралы — деп, эјези каруузын берди.

Пастык кошту адын јединип ийеле, јол чыгарып басты. Јакшы малды көндүктирди. Байагы арып турган үч кой эн ле кийининде барып јатты.

Эдер-Көлдүн суузы агып түшкен коолын кар күртеп койгон. Пастык күрекиле кадап көрзө, кой кечердең болгой, ат та кечип болбогодый эмитир. Иш табылган. Эки күрекле карды күрөп, тепсеп, коолды кечире јолды јазап ийдилер. Байа соокко тоңуп, арайлаң ла чарчабай турган койчылар терлей бергендер.

Кошту ат алдынан басты. Койлорды кызык јолдо бойы-бойлорын тепсешпезин деп, бөтөп божоттылар. Омор јакшы кечип чыктылар. Онон ары баратан јол кобыны өрө, өрөлчик јер болды. Койлор, эзире берген

чилеп, таралжып, жолдон чыгара басканда, карга көмүлүп турдылар. Ондый да болзо, шыралай-боролой Эдер-Көлгө жедип келгиледи. Мындагы жер ыжык, кары калың көрүндү. Көл тонуп калган, оны жакалай бүткөн күрөң-кызыл өңдүү кургак кыйган өлөңгүн чалгыла чаап алгадый койу эмтир. Койлор келген бойынча ол өлөңгүдө отой бердилер.

Көл жаан эмес, айландыра жортып келерге төрт километр бодолду эмтир. Көлдүн ары жанында тыт агаштар өзүп калтыр. Пастык оны көрөлө, сүйүнгөн бойынча кыйгырып ийди:

— Одырар одын бар эмтир!

Койчылар алаштардын жаказында бир үлбөр-салбар будакту, бырчыт, жоон тыттын төзине түжүп, оду чагарга белетендилер. Карды күрөп ийеле, кургак будактарды кезип экетеле, от салып ийдилер. Жакшы көлдүн алтыгы айагында шылырап агып жаткан кара суудан суу экелип, чай кайнадып койды. Пастык жука жүзүн сыймай тудуп ийеле, эжези жаар көрүп айтты:

— Чайлап алаала, койлорго жадар жер жазаар керек. Беш жүс кой жадар жерди эки кижиге удадып жүрөйт пе? Бу тыттардын төзүндө күзүрүм көп ошкоч. Онон тажып, койлор жадар жерге урар, кургак жылу төжөк болор.

— Мен база анайда сананып тургам — деп, Жакшы айдат. — Эртеннен ары ол жүрөгөн күрөнттик карла эбиреде чеден тудар, же онойтпос болзо жотконду күн болзо, койлорго коомой болор.

Эки койчы чайлап алача, кар күрөп иштене бердилер. Анча-мынча болбоды, койчылардын эди-каны ойто изип чыкты. Мандайдан тер акты, бөрүктүн күреезине курутыган тош там ла жаанап, карганнын сагалы соокто канайда тоңо беретен эди, анайда ок тоңо берди. Пастык тоңун чечерге турарда, эжези оны токтодып айтты:

— Терлеп калган кижиге соодынарга жарабас, соокко алдырып, оорыырын...

Иш тың болды, үйүр мал элдем жаткадый жерди күрөп ийдилер. Койлордун мааражы токтогон, олар байла, тойгон. Жакшы ла Пастык белетеп койгон жерге малын айдап экелдилер. Койлор төжөкти жытап көрөлө, жарадып тургандый, жаткылады.

— Олор, кажаканда конгон чылап, жылу конор. Эмди бойыбыс конотон јеристи жазаар керек — деп, Јакшы айдала, јенгил үшкүрүп ийди. Койнынан арчуул алып, кызыл-марал јүзинин терин ырчып ийди.

Койчылар брезент байканды тартала, одын экелип, отты камызып ийдилер.

— Мында агаш бары база јакшы — деп, Пастык айтты. — Агаш јок болзо, нени одырар эдис?

— Койлор одорды таап отогодый эмтир — деп, Јакшы сүүнүп отурды. — Бу тыттардын ортозындагы кар жука, јымжак. Өлөңи төрт өлү узун көрүнөт. Мында койлор одорлоор јери элбек. Бийик туунын күнөт јанындагы меестин кары жука, одоры јакшы.

— Өй тогус час эмтир — деп, Пастык колындагы чазын көрүп айтты. — Таң јарыза ла койлорды одорго айдаар. Онын кийининде карла чеден тудар. Ичи база ла кайнаар туру.

Таң јарып, тамырланып күн чыкты. Тенери аяс. Ачу-корон соок. Јыбар мында јокко јуук.

Койчылар койу чайдан азып алала, терлегенче чайлап алдылар. Малың чыпарып, агаштардын ортозы јаар ууландырдылар. Онын кийининде олордын јаткан јерин эбиреде карла чеден туттылар. Кой бузардан болгой, ат та бузуп чыкпагадый чеден болды.

Койлор текши тойынган. Эңирде Јакшы ла Пастык олорды айдап экелеле, чедендеп койдылар. Ичи јайбайып калган койлорды көрүп турала, Јакшы айтты:

— Бис олорды бойыбыс баш билинип экелгенис јакшы болды. Менин санаам байагы јангырдын кара булуды ошкош уур, кунукчылду болгон. Бүгүн менин санаам булуттын үзүгинен күн чалып ийгендий јарый берди.

— Эмди бис алдырышпас болбойыс — деп, Пастык эјеzi јаар сарызымак-кара көзиле кезе көрүп, күлүмзиренип турды. — Биске эмди койлорго салкын согоры јанына «шибее» тудар керек... Ончо ло күндер мындый аяс болбос, јотконду да күндер болор. «Шибее» тудар материалдар — кар, көлдин тожы, агаштын будактары бар.

— Акыр ол «шибеени» салкын јемире соксо, койлорды паспактап койор эмес пе? — деп, эјеzi аланзып сурады.

— Ол ойынчык неме эмес. Бек эдерибис.

Эртен тура көрөр болзо, кой ферманын заведующийи Тугашева Каран, кара-кер атту, кой терези тонду, койчыларды истеп, кыш-маш ла једип келди. Койчыларла јакшылажып, оlorдын койлары тойу болгонын көрөлө, кунукчылду санаазы јарып, күлүмзиренип айтты:

— Карын бери экелгенигер јакшы болды, ырысту болорыпар.

Койчылар карла чеден стене тударга турганын Каран билеле, айтты:

— Акыр, Пастык, туку ол турган энчек сүүри таштын алдына мынанг озо бир бай јуртаган. Онын өтөгн де бар, јери салкыннан ыжык. Оны барып көрөликтер.

Келип көрөр болзо, кой турарга јакшы ыжык јер эмтир. Карын күрөп көрөр болзо, өтөк чыкты. Казып ийгежин күбүр эмтир. Пастык сүүне берди. Соокко тоһуп турганын билинбей, јүреги сүүнип, айтты:

— Бу јер сүрекеј јакшы јер! Койлорды мында тургузар, одуны мында салар. Ол тыттын быдактарын ла обоонын чеденин экелип, бу ташка улай тутса, кажаган аайлу неме болор!

Койлор кабырып барган Јакшы энчигип болбой, оlorго базып келеле, шүүмтезин сүрекеј јарадып укты.

— Бу чеденин төжөгн бойында турбай, јылу кажаган да тудуп алгадый арга бар болуптыр — деп, ол сүүнип турды.

— Је, јазагар ла — деп, кара көзи суркурап, Каран айтты. — Мен эртең бир канча кийис, брезент кижиден ийерим, оныла кажаган јабарыгар.

Оlor үчү ак кардын үстүнде, корон сооктын бойында койлор керегинде узак куучындашкандар. Учында кызыл-күрөң чырайлу Каран адына минип, эки тизезин эдегиле кымып, јакшылажып алала, төмөн јортты.

Јакшы ла Пастык кажаган тудар јердин карын күреерге белетенди. Агаш-ташты јуунадып турдылар. Экинчи күнде кийис ле брезент коштогон бир колхозчы келди.

«Шибее» тудар иш башталган. Пастык эмеш те отурбай, обоонын чеденин, тыттын быдактарын экелип, стенин тудат. Эјези дезе, колында күректү, койлорын

көрүп, коктый жерлерди күрөп ийгенде, жакшы өлөң көрүнип келет.

Пастык кажаганды удагпай ла бүдүрип койды.

Бир күн энчирде мөнүн башту туулардын ла тегеринин бириккенинде кара-жажыл өңдү булут көрүнип турды. Жакшы ол булутты көрүп турала, айтты:

— Тегеринин булуды жүзүн-жүүр болуп кубулып, жибар да жок болуп, жылып келди. Удабастан ла жоткон келер. Жотконнын темдектери көрүнип туру.

Жаан удабады, Ак-Көлдин ол жанында, Кызыл-Жарда, куйун карды көдүрип турганы көрүнө берди. Канзада танкыны божотколокто жоткон жетти ле. Же Эдер-Көлдин салкын согор жанында жыда ошкош сүүри таштар ого буудак болуп, койлорго ыжык эдет. Андый да болзо, куйун көлдин үстүндө келип куйуларда, кар бийик көдүрилип турат.

Койлор стенин алдына жаалактанып, чого тургулайт. Кезикте кар тыг салкынга куйундалып, таштан ажыра учуп барала, олардын үстүнө урулып келет.

Үч час болгон кийининде салкын эмеш жангаксып, куйун токтой берди. Эмди стене жаан ыжык болуп, салкын карды ажыра сокпой барды. Агаштардын ортозында байагы салкынга сыгырып турган сыгырыштар жоголо берди. Койлор койдонжып алган, өрө турарга жабыдап, бажын көдүреле, жайкап ийгенде, магдай-бажына ла кулактарына күртеп койгон кар какталып турат.

Койчылар олардон бир де алтам ырабайт. Пастык жаан тонду, жардында мылтыкту, эки көзүндө уйку жок, эр бойында амыр жок, ары-бери баскындап турат.

— Канча час болды? — деп, ол эжезине жууктап келеле, сурады.

— Үч час болды — деп, Жакшы колындагы чазын көрөлө, айтты. — База жети час болзо, таг текши жарыыр... Сенин уйкуң келет пе?

— Уйкум келбейт — деп, Пастык айдат. — Келзе де, уйуктаарга жарабас. «Уурчынын жоругу жамаң күнде, эмезе карануй түнде» деп айдыжатан. Кайдан билер? Чалмазын тудунган кадран, куйругун сүректеген көк бөрү де базып келеди ине. Атка бербес амыр уйку, беге бербес белен уйку бу күндөрдө бистен ырааган эмей.

Койчылардың бажындагы санаазы, туман чылап, собурылышты. Жүзүн-жүүр санаа кирип, оны жартап айдар кижиге жок болуп турат. Өскө улус койлорун канайда кабыргылап туру не деп жаантайын санангылайт. Белтирде не болзын, тун болзо — терең уйкуда, түш болзо — жылу турада. А бис дезе, тайганын бажында, ак кардын үстүндө. Кажы бир күнде жоткон болгондо, изүү чай да ичерге чөлөө болбойт...

Бир жакшынак күнде койчылардын турган жерине Тугашева Каран таң аттуу базага келди. Келген бойынча одорлоп турган койлорду эбиреде жортып, аяруу көрүп, койлор алдырбазына жедип алтыр деп сананды. Онон ары кар күрөп, одор чыгарып турган, колында күректү Жакшыга жортып келди.

— Жакшы ба, ат-нерелүү койчы? — деп, ол эрүү чырайлуу, ээлгир сөстүү болуп, кол тудужып жакшылашты.

Пастык базып келди.

— Слердин койлорыгар омок, айалгазы жакшы болуптыр — деп, Каран айтты. — Слerti бу жерге көчүп келзин деп кем сүмеледи?

— Сүмени кемнен сурайлык — деп, Жакшы жаруун жандырды. — Арганы бойыбыс таптыбыс... Же шыра болуп ла жат. Отко төжимди жылыдып отургамда, жардым тонот, жардымды изиткемде, төжим тонот. Курсактанып отурганыста, калбак тожонтый берет. Же андый да болзо, койлорду бастыразын корып аларга күчибисти берерис.

— Акыр, бу жууктан бери бис газет те кычырбадыс, радио до укпадыс — деп, Пастык эрмектенди. — Бу мындай жаан кар Кош-Апаш аймакта текши жааган ба? Айла жагыс ла бистин «Кызыл Мааны» колхозтын жерине урула берген бе?

— Туулу Алтайда текши жерлерде кар жаан түшкөн — деп, Каран унчукты. — Аймактын кезик колхозторында койлор торолоп, өлүп те турганы бар. Бистин колхозтын малы эм тургуза кем жок деп айткадый... Слер койлорыгарды бого экелгенигерге мен сүрекей сүүнип турум. Жакшы чырмайыгар ла, герой болорыгар.

— Же болор, өйинен өткүрө мактабагар — деп, Жакшы колыла жаңыды. — Мында бир күн парганизациянын качызы Көчөрбей келете, база мактап барган. Бүгүн мактап турала, эртен жаргылаар керек деп айт-

тыпар. Көчөрбейге жакылта бергенис. Слер укпадыгар ба?

— Укам. Бүгүн слерге чай, тус, кулур экелер. Айса болзо, газеттер де экелер. Көчөрбейде ле менде түште амыр да жок, түнде уйку да жок. Турлулар сайын жоруктап ла турубыс. Бистинг көп койчыларыбыс слерден тем алынып, жаңы жерге көчкүлөп, койлорын база жакшы кабырып турулар. Бу жетижылдыктын үчинчи жылы кату жылга келишти. Ле андый да болзо, слер кунукпагар, ак мал учун эрчимдү тартыжыгар.

Олор ак кардын үстүндө отуруп, анча-мынча узак куучындаштылар. Каран атанды.

Чардын мүүзин сый тонтурпадый чапан ай өтти. Бир де кой чарчабады. Кочкордын мүүзин сый тонтургадый, кош казанду кочкор ай түгенди. Коромжы жок болды... Айас тегериде күн чалыды, кажу меесте каранты көрүнүп, кажы ла күнде элбеп жатты. Койлор сергелеп, баштарын омок көдүрдү. Эки койчынын санаазы жарык. Соокко уужыпан жаактарынын терези колбонжып түлөди. Эки тизенин сыстапаны билдирбей барды.

— Бис эмди өлбөс болбойс — деп, Жакшы карындажына айтты. — Удабастан койлор төрөөр, кураандарды кайда эдер? Эртең жанар ошкош. Кыштуда мынанг ары жар кайылар болбой, кар жаайт эмеш пе? Кыштуда бистинг койлор до, кураандар да турар жылу кажагандар, бойыстын жадатан турабыс бар.

Пастык сөс айтпай, бир канча түлтейип, терең сананып отурала, унчукты:

— Жанар болзо, жангайыс ла...

Жанар күнде тегери айас турды. Ак кардын үстүндө ак малла кожо эки айдан ажыра жаткан малчылар койлорун айдап алып, кыштузуна жанып ийдилер.

* * *

Бүрүнкий энгир кирип, кыймыраган жылдыс көрүнүп келген тушта Пастык ла Жакшы койлорун кыштузуна айдап жетиредилер. Койлор жылу кажаганына жанып келгенине сүйүнүп тургандый, мааража берди. Арин эмеген ле кызы Илия олордын табыжын угала, эжик блаажып чыктылар, койчыларга уткый жүгүрдилер. Кол туджып жакшылашкан кийининде энези сурады:

— Малыгар жакшы кыштады ба?

— Кем жок, жакшы кыштаган — деп, Жакшы күлүмзиренип айтты. — А слердин койлорыгар кандый?..

— Бир де тере артпактабадыс — деп, энези чала эмеш кокурлаар күүндү болды. — Же шыраны көрдүбис ле. Өлүп брааткан койды турабыска экелип, ичкен-жигеннин артканыла азырап, таштын алдын, коктый жерлердин карын күрөп ийеле, Өлөнүн колло жулуп ала-ла, экелип, койды азырап, мал эдип ондондырып аладыбыс.

— Эне, мөрөйдө слер бисти акалап койдыгар — деп, Пастык сүүнип айтты. — Канайда акалаган дезе, слердин бирүгер карган, экинчигер оок кижин. Бис слерге сыраңай ла арык койлорды артырганыс, бир де кором-жы жогына корып алдыгар... Же уур күндөр эмди де болор. Эртеннеги ары койлор төрөөрин баштаар. Жаш кураандарды ак кардын үстүнө корып алары ол база жаан керек. Күүк айга жетире бисте онду олыт отурар ой табылбас ла болбой...

— Акыр, балдар! — деп, Арин айтты. — Койлорды Эдер-Көлдүн жаына апарып кыштатсын деп слерге кем айтты? Айла Жакшы бойы сананып тапкан ба?

— Мен бойум сананып тапкам — деп, Жакшы унчукты. — Эртең тура тышкары чыгып, күннин аайын көрзөм, башка. Салкын карды согуп койгон, уладап калган койлор карды казып болбозын билеле, слерди шакпыратканым ол туру. Сананып отурар болзом, койлор кырыларына жеткен... Акыр, Эдер-Көлгө апарып кабырза кайдар. Койлордын курсагы тойу болзо, соокко чарчабас. Тургуза ла койлорды айдаар деп сананып алдым... Же ол өйдө айдабай, «кудайга» иженип отурган болзобус, койлор кырылып калар эди. Биске жаан уят, колхозко жаан чыгым болор эди. Карын, Эдер-Көлдүн жаына барып кыштатканыс биске жаан ырыс болды. Бистин беш жүс кой, слердин жүс бежен кой эзен турулар... Жаш кураандарды бастыразын корып аларына иженип турус...

— Ол өйдө менин санаам чек башка болгон — деп, Арин эмеген күлүмзиренди. — Мен таң жарыза ла, Белтирге једип, колхозтын јаандарына јолугып, мынайда айдарга сананып јаткам: «Ак-Көлдүн ичинде айдары жок јаан жар түшти. Кижинин тизезине једет, койлор

кар казып, туйгактары уладаган, одорлоп болбойт. Торолоп кырыларына једе берди. Бис мынан ары олорды кабырып болбозыбыс. Ары тоолоп алыгар, өскө кижиге беригер...» Је карын, барбаганым јакшы болды, уйат болор эди. Эмди санаам јарыды. Күн јылыган, тўш узаган, кају јердин карантызы јаанап јат. Эмди бистин алдыбыста турган бир јаан иш — јангы чыккан јаш кураандарды бастыразын корып алары болуп јат...

Койчылар турапа кирдилер. Пастык капшаай ла радиоприемникти јазап куучындадып ийди. Радио партиянын јирме экинчи съездинин јөби керегинде, коммунизмди бүдүрери керегинде јетирүлерди куучындап туру. «Коммунизмге брааткан өйдө советский кажы ла кижии ак санаалу, билгир, кичеегкей, килемкей болор учурлу» — деген куучынды койчылар јилбиркеп угуп отурадылар.

ЛИИТ ЎНДЕР

И. ШИНЖИН

ЛЕНИН ЛЕ АЛБАТЫ

Ленин, слерди албаты
Кажы ла јердег адагылайт.
Буудактар јенгип, ырысты
Слердин кучеерле тапкылайт.
Ленин, слердин санаарды
Албатыс санаанып улалтат.
Баатырдый откюн јолоорды
Баргаа олонтго бастыртпайт.
Ленин, слердин амадугарды
Јузун албаты амадайт.
Слердин чындык јолоорды
Јолыбыс деп айдыжат.

Э. ТОЮШЕВ

КОСМОНАВТТАРГА

Ойлор одот.
Ойлорло кожо
Јылдыстар очот,
Јангыдан табылып,
Јалтырап куйет.
Ойлор одот.
Ойлорло кожо
Уйелер солынат,

Бойының керегин
Баштап апарат.
Санаа-сагыш!
Жаңыс ла оның
Учы жок —
Үйеден үйеге
Улалып келди.
Чынды көргөн
Чындык жонның
Ийдези болуп,
Үйеден үйеге
Учалып келди.
Бу өйдө
Киж
Жылдыс эдип,
Айлаткыш өдөр
Кем билген?
Баатыр эмес,
Мендий ок,
Омок уул
Телкемле келерин
Кем сескен?
Оморко,
Төрөлим,
Ырысту бурулган
Седен уулдарга,
Омок уулдарга!
Жылдыстар учар
Жаңыдан:
Өскүрип алган
Уулдарыс бар,
Учурыс бар...
Өйлөр өдөт.
Өйлөрлө кожо
Жылдыстар өчөт,
Жаңыдан табылып
Жалтырап күйет.
Жалтырап күйет.

СЫМЫЛТЫНЫҢ СЫНДАРЫ

Чанкырайып жалпан тенгери алдыла
Сымылтынын сындары сынгылай берген.
Соок тынышту, чактарга тожон
Сүмер баштары айаска көмүлген.
Таскылдары онын амыр-амыр —
Тебеелү малдын турган жери.
Малчылар одузы түниле күйет.
Мөңүн ай тууларды эбирет.
Өзөктөри ырада чөйилген —
Өлөң чабаачылар иштеген жер.
Киним болгон албатым анда,
Көксиме кожон томулган жер.
Амыр иштең ырызын тапкылап,
Жоным кожонду ичкери базат.
Сары таңла олордын үнине
Санааркап калгандый, туман турат.

ЭМЧИ БАЛАГА

Сен ыраакта городто жаткан,
Анда үренип, анда өскөн.
Туманга тартылган бу тууларды
Түш те жеринде көрбөгөн.
Кайда да кайыр таштарлу
Кайыгчы барын билбеген.
База жалакай улус барын
Бойына сананып жүрбеген.
Баскан жолун узун болуп,
Бого экелбей сени кайтты.
Мында өскө улусла таныжып,
Өскө жадынды көрөргө келишти.
Жүрүм сананганындый эмес,
Женү учун терлеерге келишти.
Кезикте улусты жазып албай,
Кунукчыл көрүп, күч те болды...
Кару бала, сенин теринг
Калыкка тузазын жетирзе кайдат.
Ырызын таап, бу жердең
Ырабайтан болзон, ол кайдат.

САЛКЫНАК

Салдым мантап жүретөн
Сен, салкынак — тенибер.
Кулагыма шуулабай,
Куба чөлдөн уча бер.
Жайымга кожо жүреек деп,
Жаныма келип сураба.
Сананбай ойноп жүреек деп,
Салкынак, сен жайнаба.
Жүрүмим соотто от калза,
Жүрегим сыстаар качан бир.
Ийдем тегин түш калза,
Ыйлаарым мен качан бир.
Бурулу өткөн өйлөрдү
Бурыйтан арпа жок болор.
Бажымнын чачын сыймабай,
Бараксан, бойың мантай бер.

К. БИДИНОВ

ЧУЙДЫҢ ТОЖЫНДА

Чөлдө бүгүн корон соок.
Салкын калжурп, шуулайт.
Жоруктап брааткан улустың
Жолун туйуктап, сыгырат.
Түшкөн кардаң тош үстин,
Жалмайт салкын, кижидий.
Жабыс күнниң чогына
Жалтырайт Чуйым, күскүдий.
Төөлөр өлгөн жүктөнгөн
Кечип болбой тургулайт.
Таказы жок аттулар
Тайкылып, ойто кайралайт.
Же, турлуда койчылар
Олорды бүгүн сакыган.
Онынг учун кошчылар

Чуйла тартыжу баштаган.
Эдекле тажып, кумактан
Эптү, тайкылбас јол јазайт,
Эртеден јоруктап таскаган
Эрлер јенү алгылайт.
Салкын, сыктап сыгырып,
Тошто јангыскан айланат,
Төөлөр, талайда керептердий,
Ыраакта, ыраакта баргылайт.

Ј О Л

Ырада көрзөм, көс јетпес
Элбек чөлдөр јайылат.
Учына барзам, мен јетпес
Узун јолдор јаткылайт.
Кяру үүрем үренип,
Кажы јолло барды не?
Кара көзи типилдеп,
Кайда эмди жүрү не?
Јүректерис ырадып,
Меге корон эттинг, јол.
Куучын-эрмек экелбей,
Кунуктырдын мени, јол.
Бу учында эм туруп,
Көөркийимди сакыйдым.
Бисти ыраткан сен, јолды,
Бириктир деп сурайдым.

К. ТОЛОСОВ

ЈАЛАҢДАРДА ӨСКӨМ

Јашта койлор кабырпам,
Јакшызын канай айдараар!
Јалаңдарда мен өскөм
Айдып берер чечектер.

Торко мандык кийеле,
Толголып базып билбейтем.

Кара таркада јолымла
Кандыктап јуре беретем.
Јараш, јараш кушкаштар
Јайылып учуп келетен,
Јаланда кулузын бажына
Јайканып кожонгын айдатан.

...Јалан болгон јүрүмим
Јарыгын, јарыгын кайдайын!
Чечектий бала ойлорим
Јаражын, јаражын кайдайын!

С. КАИНЧИН

ТЕМИРЕЙДИН АЙТКАНЫ

Туружып мөрөйдө Кожончы,
Тудуш ла баштапкы јер алат,
Эн озочыл уй саачы
Эбире јерлерде јарлалат.
Санаамды ого айдарга
Сакыган эдим энтирде.
Күнүн ле сеге туштаарга
Күүнзегем дедим келерде.
Сүүгенимди билеле,
Сүре ле меге каткырган,
Кенетийин колын береле,
«Келбе база!» — деп айткан.
Эмеш, Кожончы, сакызан,
Эткен ижимди кайкаарын.
«Темирей — озочыл койчыдан
Тем салыгар!» — деп угарын.
Ажыра молју бүткени
Айланып Алтайда јарлалар.
Кату јүрегинин түлкүүри
Качан бирде табылар.

БАБЫРГАН

(Басня)

Бир катап Бабырган агашка отурала, ары-бери көрүп турар болзо, кенетийин жыштын ортозынан жоон будактарды сындырып, жадыктарды чачып, желбер айу чыгып келди. Бабырган оны көрөлө, күйүнип сананды: «Мен ненин учун андый күчтү эмес? Айса бойымды күнүн сайын темиктирген болзом, ондый ок боло берер эдим. Ончо аг-куштар менен жалтанар эди». Анайып сананала, Бабырган бойы күчтү болорго темикти. Ол агаштардын чылбаарын сындырып, жерде жаткан кичинеке будактарды көдүрүп, чачып иштенди.

Бойун күчтү эдерге анайда темиктирип турганча, жаан удабай эки кулагын сергелен, түп-түс тудуп, буттарыла чек-чек базып, элик көрүнип келди. Бабырган айтты: «Мен ненин учун эликтин чек-чек баспай жадым? Андый базытка үренип албас кайткам?» Күчтү болорго сананганын ундып, Бабырган эмди буттарын чек көдүрүп, элик чилеп, базарга үренип. «Үренип алзам, бастыра аяндар жараш базыдыма кайкажар» — деп сананды.

Анайда үренип турганча, база ла көрзө, тийин бир агаштан бир агашка секирип, мөштөрдүн кузуктарын чертип отурды. Бабырган онын чыйрагын кайкады. «Мен ол кире чыйрак болзом!» — деп сананала, канаттарыла талбыбай, агаштан агашка секирип баштады. Же тийин кире секирип болбой, жерге келип түжүп турды.

Бу өйдө угуп турар болзо, агаштардын бүрлеринде кандый да кушкаш жүзүн-жүүрлөп кожондоды. «Мен ол кушкаштын кожончы болотом» — дейле, Бабырган кожондой берди. Же бойынын үнү бойына да жарабады.

Анайда Бабырган өскө аг-куштарга күйүнип, олорго ло өткөнип, бойында бар жакшыны темиктирбей, калас ой өткүрди.

КАЧАН ДА УНДЫЛБАС

Советский улус коммунистический обществоны төзөөрининг улу программазын бүдүрүп тура, Советский жаннын баштапкы жылдарында өштүлөргө удурлажа бистин албаты канайда жалтанчы жогынан тартышканын качан да ундыбас. Гражданский жуунун ойинде ле өскө ороондордон келген интервенция тужунда ишмекчилер ле крестьядар Коммунистический партияга баштадып, Улу Октябрьский революциянын жуулап алган једимдерин, бойынын государствозынын јайымын курулап алган.

Туулу Алтайда граждандский жуу бастыра ороондо ло Сибирьде Совет јанг учун өткүрилген текши тартыжула колбулу болгон. Мында ол тартыжу уур ајалгада өткөн лө курч болгон. Ол тужунда Туулу Алтайда бир јанынан Советтер төзөлгөн, экинчи јанынан дезе Кара-Корумнын байско-националистический Управазы турган. Кара-Корумнын башкараачылары јанды бойлорынын колына алала, Туулу Алтайдын ишкүчиле јаткандарын бийлеерге сананпандар.

1918 јылда Сибирьде кулактар ла бастыра контрреволюция јөмөгөн ак чехтер Совет јанга удурлажа түймеен көдүрген деп угуларда ла, Кара-Корум база туруп чыккан. Каракорумовецтерге удурлажа Алтайда В. И. Плетнев ло П. Ф. Сухов башкарып турган кызылгвардейский отрядтар тартышкан.

Кара-Корум Сибирьде удурумга турган акгвардейский башкаруга тын болушкан. Анайда ок Кара-Корум алтай улустын ортозында төгүн эрмек јайып, олордын кезигин албанла бойына јабга тартып, актардын черү-

зине аларга албаданган. Кара-Корум прапорщик Кайгородовко алтай улустан таң атту жүрер туземный дивизион төзөөргө болушкан, алтай улусты контрреволюция жаар тартып аларга амадаган. Каракорумовецтер бойлорынын классовой жибүүлери корып, башка-башка укту албатыларды өштөштирерге санангандар. Олор «Алтай алтайларга» деген буржуазно-националистический лозунг тургускан. Бу мындай контрреволюционный политика Туулу Алтайдын ишкүчиле жаткандарына жаан каршузын жетирген.

Сатуниннинг, Лукашевичтин, Любимцевтин, Кайгородовтын, Жолтердин, Гордиенконын, Келлонын ла өскө дө акгвардейский офицерлердин отрядтары улусты арестовать эдип, чыбыктап, кызыл гвардеецтерди, Совдептердин башчыларын ла Совет жаң учун туружаачыларды адып, өлтүрүп турган. Орус та, алтай да албатыларды, үй де улусты, жаш балдарды да, каргандарды да кату кыйнагандар. Туулу Алтайдын албатызын эки жара тоногылаган — бир келтегейинен Омскта турган акгвардейский башкаруу, экинчи жагынан Кара-Корум калан жуупан.

Кара-Корум албатыга удурлашкан контрреволюционный жаң деп, ол Колчактын жөмөчизи деп, Туулу Алтайдын албатызы билип алган. Колчак кулданаачы класстардын — помещиктердин ла капиталисттердин жаңын корып жат деп, В. И. Лениннинг айтканы чын болгонун Туулу Алтайда өдүп турган керектер жарт көргүскөн. Военно-буржуазный диктатуранын кату базынчыгына чыдажып болбой, ишкүчиле жаткандар ого удурлажа тартыжуга көдүрүлүп чыккан.

Ол тартыжу 1918 жылда күскиде башталган, анчадала Колчактын диктатуразы тургузылган кийининде элбеп чыккан.

Интервенттерге ла акгвардеецтерге удурлажа ишкүчиле жаткандардын тартыжузын Коммунистический партия башкарган.

Сибирьде кезек өйгө контрреволюция жеткен кийининде партийный организацияларда жаан жылытулар болгон. Ол тужунда партийный организацияларга жажытту иштеерине көчөргө келишкен. Олор бойы-бойлорынын ортозында ла большевиктердин партиязынын Төс Комитедиле колбулу иштеп, албаты ортозында жар-

тамалду иш өткүрүп, ишкүчиле жаткандарды мылтык-
жепселдү восстание көдүрөрүнө белетеген.

Сибирьде большевиктердин жажытту ижин өткүрө-
ринде РКП(б)-нин Төс Комитединин уполномоченный-
лары ла курьерлери сүрекей жаан учурлу болгон.

Иштеерге кандый да күч болгон болзо, РКП(б)-
нин Төс Комитеди ол жажытту иштеп турган организа-
цияларга писмолор, инструкциялар, партийный лите-
ратура, акча ийип турган, ченемелдү ишчилерле болуш-
кан.

В. И. Ленин ле Я. М. Свердлов Сибирьдепи партий-
ный организациялардын ижин бойлоры башкарпан.

1918 жылдын август айынан ала 1919 жылдын март
айына жетире Сибирьдин коммунисттери үч жажытту
партийный конференция өткүргөн. Ол конференциялар-
дын жөптөри партизандардын тартыжузын элбедерин-
де ле ишмекчилердин, солдаттардын ла крестьяндар-
дын восстаниезин башкарарында жаан учурлу болгон.

Бир кезек документтерден көргөндө, Туулу Алтайда
жажытту партийный организациялар ол конференция-
лардын жөбиле башкарылган.

Алдында жууда болгон, 1917 жылда солдаттардын
революционный тартыжузында турушкан, 1-кы Горно-
конный партизанский дивизиянын 2-чи полкынын ин-
структоры болгон И. Е. Кудрявцев ол керегинде мы-
анайда эске алынат: «Бистин группа восстание көдүрө-
рин алдында Куяган деп волостной журт жерде жажыт-
ту иштеп турган группанын членине С. Г. Черников-
тон инструкция алган. Анда деремнелердин комитет-
терин, крестьяндардын штабын, отрядтарын төзөөри
керегинде айдылып турган. Ол инструкцияны 1919 жыл-
да март айда РКП(б)-нын II-чи Бастырасибирский
конференциясында жөптөгөн...».

Өскө ороондордын интервенциязы ла гражданский
жуу тужунда Туулу Алтайда жажытту иштеп турган
группалар көп болгон. Ол группалар көп сабазында
большевистский күүн-тапту группалар болгон. Ого ал-
дында Совдептердин члендери болгон улус, кызыл
гвардеецтер, фронтовиктер, 1918 жылда крестьяндардын
восстаниезинде турушкан улус, актардын черүзинен
качкандар кирип турган. Ол группалар РКП(б)-нин
партийный ячейкалары болуп төзөлбөгөн дө болзо,

олордын көп сабазы бойларынын ижинде большевистский задачаларды бүдүрүп турган. Олор жаңыс ла большевиктердин ортозында тоомжыту болгон эмес, же жака да жерлердеги албатыга салтарын жетирип турган.

Туулу Алтайда жербойынын жажытту группалардан башка, Бийсктен, Барнаулдан ла өскө дө жерлерден келген бир канча группалар иштеген. Алдында фронтовик болгон, оной Турачак аймагында Дмитриевка деп журтта жаткан В. П. Вдовин деп кижн бойынын автобиографиясында мынайда айдат: «1918 жылда, Совет жан кезек ойгө жендирткен кийининде, акгвардейский жанга удурлажа тартыжарына төзөлгөн группага бойымнын карындаштарымла кожо киргем. Качан Карабинжада восстание көдүрген отрядты оодо согуп, Озеро-Куреевский волостьты актар алган согында, бистин отрядка ыраак тайгаларга качып, анда иштеп турган И. Е. Морозовло колбу тургузарга келишкен». (Иван Емельянович Морозов Уфа городтог ишмекчилердин забастовказында гурушкан учун арестовать эттиреле, оной качып, Озеро-Куреевский волостько келген. Ол 1918—1919 жылдарда, качан контрреволюция кезек ойгө женген кийининде, жажытту группаны башкарган. Качан Совет жан женген кийининде Дмитриевка деп журтта РКП(б)-нин партийный ячейказын ла андагы журтхозкоммунаны төзөгөн).

1919 жылда жайгыда жажытту группалар бойларынын ижин тыгыткан. Оной улам Кара-Корумнын уездинин милициязынын начальниги журт жерлердеги старосталарга ийген бойыпын бичигинде жажытту иштеп турган большевиктерле, партизандардын группаларыла тартышсын деп, олодонг некеп турган.

Колчактыг башкараачы органдары журт жерлерге жүзүн-жүүр провокаторлор, агенттер ийип турган, жол сайын жажытту каруулдар тургускандар.

Колчактыг милициязы уездин волостьторына жажынып жүрген большевиктердин тыш кеберин бастыра жанынан жартап, олоды арестовать этон деп, волостьтын начальниктерине жакарулар ийип турган. Анайып Ыныргыдагы земский управанын председатели 1919 жылда 12 июньда Коновалов деп большевикти арестовать эделе, волостько экелзин деп, Алтыгы-Ашпанак журттын старостазына жакару берген.

Җажытту иштеп турган большевистский группалардын члендерин арестовать эдерге Колчактын милициясына кулактар, абыстар, байлар, садучылар болушкандар. Темдектезе, кулактардын јетирүзинен улам Черно-Ануйский волостной Советтин председателин А. Е. Бабушкинди канча-канча катап арестовать эткендер. Је арестовать эткени де, чыбыктапаны да, Бийсктин түрмезинде 8 ай отурганы да оны јалтандырбаган. Эки катап аударпа апарарда, ол качкан, кийининде дезе партизанский движениеде эрчимдү туружа берген.

Паспаульский волостью јажытту группа база иштеген. Оны П. М. Сумбаев деп кижи башкарган. Ол алдында политический ссылный, онын кийининде Паспаульский волостной Совдептин председатели болгон. Бу группа улусты мылтык-јепселдү восстаниеге белетеген. Је колчаковецтер оны билип алала, јайрадып койгондор.

1919 јылда, крестьяндардын восстаниези көдүрингилү өдүп турар тушта, јажытту группалар партизанский отрядтардын өзөги болгон, олардын башкараачылары партизандардын тартыжузын башкарган. Темдектезе, партизанский отрядтардын башкараачыларына Д. А. Красков (Көксүү-Оозында), Г. Е. Вязников (Моты-Оозында), П. Д. Кокорин (Деминодо), В. Н. Кудрявцев (Александровкада), Е. П. Нохрин (Успенкада, эmdi Чойдо) ле оной до өскөлөри тудулгандар.

Туулу Алтайда партийный ячейкалар 1920 јыл башталар тужунда төзөлгөн.

Туулу Алтайда партизандардын сыранай ла көдүрингилү тартыжузы 1919 јылда 2 августта Зимино (эмдиги Топчихинский райондо) деп јуртта крестьяндар восстание көдүргенинен ала башталган. Восстаниеи большевиктердин јербойындагы јажытту организациязы башкарган. Ол организацияны дезе Питердин ишмөкчизи, 1908 јылдан ала РКП(б)-нин члени болгон Г. С. Ивкин башкарган. Зиминодо башталган восстание коштой јаткан јурт јерлерге ле Туулу Алтайга түрген јайыла берген.

Албатынын восстаниези Колчактын диктатуразын аяктарар ла Совет јангы орныктырар деген лозунгла өдүп турган.

Партизандарга удур Колчактын отрядтары ла јер

бойындагы каракорумовецтердин ле кулактардын дружиналары, Колчактын офицерлери Кайгородов ло Се-ребренников башкарып турган туземный дивизион туруп чыккан.

Партизандардын ла карательный отрядтардын ортозында от-калапту тартыжу элбей берген. Бу өйдө партизандарга мылтык, ок-тары жетпей турган. Онон улам 1919 жылда август айдын учы жаар партизандардын отрядтары актарга жендиртип турган. Колчаковецтер ле каракорумовецтер кезек өйгө партизандарды кыстап келерде, олор тайга-ташка чыккандар.

Баштапкы өйдө партизандардын жендиртип турганынын төс шылтагы — олордын ортозында бек колбу жок болгонунда. Олор тартыжуны көп сабазында төс башкаруу жогынан алдынан бойлоры өткүрүп туратан. Кажы ла партизанский отряд эн озо бойынын журт јерин корыырга албаданган. Олордын тартыжузы волостьтон ары өтпөйтөн. Кезик партизандардын отрядтарында дисциплина коомой болгон.

Је андый да болзо, колчаковецтер партизандарды јенип болбогон. Каракорумовецтердин ле колчаковецтердин каршулу кылыктары улусты каныктырып турган. Ишкүчиле јаткандар партизандардын отрядтарына кирип, олордын тоозын элбедип турган.

1919 жылда сентябрь айда Туулу Алтайдагы партизандардын тартыжузынын јангы өйи башталган.

Партизандардын тартыжузынын баштапкы өйиндеги организационный ла тактический јастыралары јангыс ла командирлерге јарт көрүнүп турган эмес, је партизандардын бойларына да билдирип турган. Большевикский күүн-санаалу јуучылдардын баштапкайыла партизандардын алдындагы чачынгы ла оок отрядтары биригип, јаан частьтар боло берген. Анайда сентябрь айдын баштапкы јарымызында Загриха деп кырда (Чарыш сууга кирип турган Загриха суунын бажы) Чарыштын (Сентелекский, Башелакский, Солонешенский ле онон до өскө волостьтордын) партизандарынын отрядтары бириккилеп, партизандардын баштапкы полкын төзөгөн. Полктын командирина алдында унтер-офицер, онон Башелактын партизандарынын командири болуп турган Иван Липантьевич Никифоров тургузылган. 18 сентябрьда дезе Бетый-Ануйдын јуу-

гында Тукуш деп өзөктө Черно-Ануй, Келей, Барагаш журттардын, Куяганский, Солонешенский волостьтордын партизандары бириккилеп, экинчи полк төзөгөн. Полктын командирине деминско-александровский отрядтын командирин жербойындагы фронтовиктердин жажытуу группазын башкарып турган Петр Дмитриевич Кокорин тургузылган.

Партизандардын отрядтары бириккилеп, полктор төзөп турган ой сүрекей күч айалпада өдүп турган. Олорго бир жанынаг колчаковецтерле, экинчи жанынаг партизандардын отрядтарына сүмеленип кирип алаала, бойлорынын каршу ижин өткүрип турган кулактарла, эсерлерле, анархисттерле тартыжарга келишкен. Же андый да болзо, партийный ла партийный эмес большевиктер партизандардын чачыны, оок отрядтарын бириктирип, олордон полктор төзөгөни — большевиктердин жаан жегүзи.

Бу эки полк 1919 жылда 23 сентябрьда Черный Ануйда биригип, Сибирский албаты черүзинин баштапкы бригаданын штабын төзөгөн. Бригаданын командирине баштапкы полктын партизаны И. Я. Третьяк тургузылган. И. Я. Третьяк Минский губернияда крестьян кижинин билезинде чыккан. Ол он жылдаг ажыра США-да эмиграцияда жаткан, онын кийининде 1918 жылдаг ала Чарыш деп станцияда бойынын төрөөндөринде жаткан.

Полктордын ла бригаданын төзөлгөни партизандардын ийде-күчин тыгыдарына ла жербойынын улустарынын ортозында олордын тоомжызын көдүрерине сүрекей жаан салтарын жетирген.

Революционный дисциплинаны ла законностьты тыгыдары учун бригаданын штабын төзөгөниле коштой партизандардын ортозына куурмактап кирген өштүлөрле тартыжатап шинжү өткүретен полковой комиссиялар төзөлгөн.

Бригаданын штабы Кайгородовтын отрядына кыстадып турган Оймондогы партизандардын отрядтарына кожулатан деп жөп чыпарган. Анайып, 1919 жылда 4 октябрьда Сугаш журттын жанында бу бригада Оймоннын партизандарыла тушташкан.

Төрт күннин бажында Абай журтта бу бригаданын командирлеринин ле делегаттарынын, Оймоннын пар-

тизандарынын чыгартулу улустарынын жууны өткөн. Бу жууннын жөби партизандардын оной ары тартыжарына жаан жөмөлтөзін жетирген.

Жуунда большевиктер эсерлерге тыг согулта эткендер. Эсерлер партизандардын тартыжузын башкарарга, оны тескери жолло апарарга амадатандар, партизандарды Учредительный жуун учун турушсын деп кычыргандар. Же большевиктер олоордын амадузын ооло согуп, партизандардын тартыжузын Совет жанг учун туружарына ууландырпан.

Абайда «Сибирский албаты черүзинин баштапкы дивизиязы» деп партизанокий дивизия төзөлтөн, онын актарла канайда тартыжатаны керегинде планы тургузылган. Планнын төс амадузы Чуйдын трагын жайымдап алатаны болгон.

Бу жуунда партизандардын большевистский активинин жаан ажарузы алтай албаты ла партизандар ортозында колбуны тыгыдарына салынган. Ол сурак тегин сурак эмес болгоны жарт.

Баштапкы өйдө кезик отрядтардын партизандарынын ла жербойындагы улустын ортозында өдүп турган айалга коомой болгон, бу керекти чек өскөртөргө керек болгон деп, дивизиянын командири эске алынып, бойыннын бичигинде бичиген. Акпар алтай улусты партизандарла коркыдып, олоорло тартыжарына кычырган да болзо, Кырлык журттын алтай улустары партизандарды кызыл маанылу уткыгылап турган. Качан алтай улустын күүн-санаазын жакшы билип, олоорды чын башкарза, алтайлар партизандарпа кожулатанын мындый учурал жарт көргүзип турган деп, И. Я. Третьяк бичиген.

Крестьяндар текши восстание көдүрүп турар өйдө партизандардын отрядтарына кулактар, анархисттер ле оной до өскө каршу элементтер кирген. Бу отрядтардын дисциплиназы коомой болгонын тузаланып, каршу элементтер журт жерлердеги улустын айылын журтын тоноп, кезигинде командирлерди де тообой, олоордын сөзін укпай туратан. Олоордын мындый кылыктары Туулу Алтайда жаткан албатылардын нажылыгына каршузын жетирген. Ол элементтер чындык партизандарла кожо каракорумовецтерле тартыжып тура, жоктуларды, ишкүчиле жаткандарды байлардан ылгабай, алтай улусты бастыразын жаман көрүп тургандар.

Олордын кылыктары ишкүчиле жаткандардын классовой ыштүлөрине, анчадала буржуазный националисттерге, болушту болгон.

Партизандардын тартыжузын башкарып турган большевиктер ыштүлөрдүн мындый каршулу кылыктарын коскорып, партизандарга жартап, айдып турган. Ишкүчиле жаткан жокту алтай улусты байлардан ылгап, олорды партизандарга кожор керек деп, большевиктер айдып туратан. Алтай улус ончозы, ыдүп турган керектин аайын билип тура, бойлорынын күүниле партизандарга удурлажып турган эмес. Олордын ортозында буржуазный националисттердин куурмакту тйгүн сйстйрине кирип, ыдүп турган айалганы жакшы ондоп болбой, ары-бери жайылып тургандары бар болгон. Ого коштой кезик улусты колчаковецтер ле каракорумовецтер бойлорынын отрядтарына албанла кийдирген. Мындый айалганы бастыра партизандар жарт билип алзыч деп, большевиктер айдып туратан. Онын учун партизандардын активи тоноочыларла, жоктуларды, байлардан ылгабай тургандарла күүн-кайрал жок тартыжып турган.

Партизандардын полкторын, бригадазын, полктордын следственный комиссияларын, дивизиянын штабында Чрезвычайный комиссияны тйзйгйни партизандардын тартыжузына буудак эдип турган каршу элементтерле тартыжарга жаан болужын жетирген. Полктордын, бригаданын ла дивизиянын приказтарында хулигандарла, аракызактарла, жербойынын улустарын тоноочыларла күүн-кайрал жок тартыжары керегинде жарлаганы большевиктердин йткйрип турган амадузын керелеп туру.

Советский жан учун тартыжуда национальный политиканы чике йткйрери сйрекей жаан учурлу болуп турганын большевиктер жарт билип тургандар. Олор национальный суракты чике йткйргенинен улам партизандардын дивизиязына ишкүчиле жаткан алтай улус бирден, экиден, эмезе бир канча кижиден турган группаларла киргилеп турган эмес, же кезик журттардын бастыра улусы кирип, совет жан учун тартышкан учуралдар кйп болгон. Темдектезе, 1919 жылда 21 октябрьда Жаан Чаргы йзйктй жаткан улус бойлорынын жуунында албатынын черйзине кожулар деп ййп чыпаргандар.

Олордон 49 кижн бойлорынын күүниле партизандардын отрядына кирген.

Ишкүчиле јаткан алтай улус Сибирьде јаткан өскө албатыларла кожо партизандардын тартыжузында, онын кийининде коммунистический отрядтарда ла ЧОН-до турушкан. Олордон национальный подразделениелер төзөлгөн. Партизандарга јаан болужын јетирген алтай јуучылдардын, разведчиктердин, јол баштаачылардын ады јарлу. Олордын ортозында партизанский отрядта связист болгон, онын кийининде чоновец Г. Ф. Сулунов, Кара-Корумнын националистический пропагандазына удурлажа тартыжып, албатынын ортозында јартамалду иш өткүрип турган агитаторлордын јааны, 4-чи полктын партизаны М. С. Актелов, алтайлардан төзөлгөн партизанский отрядтын командири Константин Акулов, 4-чи кавалерийский дивизионнын баштапкы эскадронынын политругы А. В. Шупфер-Тозыякова, јол баштаачы С. Карлачев, агитатор ло связной Ч. Апаятов, партизандар В. Н. Самаев, С. А. Суртаев ле оной до өскөлөри.

Абайда партизандардын отрядтарын башкарып турган большевистский командный состав төзөлгөн.

Партизандардын активине мындый улус кирген: И. Я. Третьяк — дивизиянын командири; В. С. Зырянов — Шебалинде јаткан крестьянин-середняк, дивизиянын штабынын начальниги; В. Н. Кудрявцев — дивизиянын штабынын старший адъютанты; П. Д. Кокорин ле И. Л. Никифоров — полктордын командирлери; Н. С. Усов — јажыгту иш өткүретен группаны башкараачы ла партизанский отрядтын командири ле оной до өскөлөри.

Бу командный активке башкартып, партизандар бир канча јаан јенү алган. Анайып 1919 јылда октябрь—ноябрь айларда Оймоннын ла Чуйдын јолдорында Хмелевский, Кайгородов, Серебренников ло оной до өскө ак офицерлер башкарып турган Колчактын отрядтарын партизандар оодо соккон. Партизандар актарла эрчимдү тартыжып, олордон көп јурт јерлерди јайымдаган. Бу өйлөрдө партизандардын отрядтарына көп тоолу улус кожулган. Оной улам партизандардын дивизиязында улустын тоозы 18 муннан ажа берген.

1919 јылда 9 декабрьда Крутишка (эмди Чарыш-

ский райондогы Маралиха) деп журтта Туулу Алтайдын партизандары ла Алтайдын чөл жерлеринде тартыжу өткүрүп турган Е. М. Мамонтовтын партизанский армиясы тушташкан. Бу сүрекей жаан сүүнчилү тушташ болгон. Олор бириккелейле, Кызыл Черүле колбу тургускан.

1919 жылда декабрь айдын баштапкы жарымында, качан Колчактын отрядтары партизандарга кыстадып, Монголия жаар ууланарда, Туулу Алтайдын күнтүштүк райондорунда партизандар ла аактардын ортозында тартыжу анчадала тыгый берген. Бу тартыжуда анчадала Ф. И. Усольцев, М. Е. Нагих, Е. Н. Нохрин ле оноң до өскө командирлер башкарып турган партизандардын отрядтары эрчимдү турушкан.

Совет жаң учун тартышкан тартыжуда большевиктер бойлорынын ат-нерезин көргүскендер. Олор бу тартыжуда бойлорынын билгирин, жалтанбазын, Совет жаң учун бастыра бойлорын берингенин, өштүлерди оодо согорында ийде-күчин кысканбазын көргүскен. Большевиктердин бир канчазы Совет жаң ла албатыны жайымдаары учун бойлорынын жүрүмин бергендер. Анайып 2-чи полктын командири Петр Дмитриевич Кокорин 1919 жылда 21 ноябрьда Топольное деп журттын жанында өштүлерле күүн-кайрал жок тартыжып, партизандарды ичкери апарып, албаты учун бойынын жүрүмин берген. 1919 жылда 23 ноябрьда жайым жадын-жүрүм учун тартыжуда 9-чы полктын командири Г. К. Волосников өлгөн. Ф. И. Усольцев башкарып турган партизандардын отряды Чемал жаар качып брааткан Гордиенконын ак гвардеецтерин оодо соккон. Же командованиенин 1 жакарузын бйдүрүп турала, Ф. И. Усольцев 1920 жылда 19 январьда өлгөн. Онын сөөгин Ондойдо жууган.

Партийный ла партийный эмес большевиктердин шылтузында Туулу Алтайдын партизандары уур буудактарды өдүп, өштүлерди женип, албатыга жайым жадын-жүрүм экелгендер.

Совет башкару ла Кызыл Черүнинг командованиеси Туулу Алтайдын партизандарынын тартыжузын бийик баалагандар. Совет жаң учун өштүлерле күүн-кайрал жок тартыжып, бойлорынын жалтанбазын ла революцияга учына жетире берингендерин көргүскендерди — партизанский дивизиянын командири Иван Яковлевич

Третьякты, 6-чы полктын командирин Василий Максимович Лыжинди, 26 стрелковый дивизиянын кайучы-лын Михаил Александрович Чернцевти ле онон до õс-көлõрин Совет башкару Кызыл Мааны орденле кай-ралдапан.

Гражданский јуунын геройлары, бойларынын јү-рүмдерин кыскапбай, Совет јан учун, јайым ла ырысту јадын учун тартышкан мактулу тартыжузы албатынын ортозында качан да ундылбай јүрер.

КРИТИКА ЛА БИБЛИОГРАФИЯ

Т. ТЮХТЕНЕВ

БЕЖЕН ЫЛДАРДАГЫ АЛТАЙ ЛИТЕРАТУРАНЫҢ ӨЗҮМИ

Јуунын кийининдеги өйлөрдө алтай албатынын жадын-јүрүминде көп солун кубулталар боло берген. Бу өйдө бистинг областьта јангы промышленный предприятиялер иштеп баштаган, јуртхозяйство јангы машиналарла јеткилделген. Область ичинде көп јангы школдор, клубтар ла культуранын јангы учреждениелери ачылган. Эмди Туулу Алтайда пединститут ла научный шинжү өткүрөтөн институт иштеп турганы алтай албатынын социалистический учурлу, национальный кеберлү культуразын оног ары көдүрерине ле өнжидери не јаан арга берип јат.

Алтай албатынын жадын-јүрүмиле, культуразыла кожо онын јиит литературазы да јаранын өзө берген.

Коммунистический партиянын Төс Комитединин литература ла искусство керегинде јөптөри, КПСС-тин XX, XXI ле XXII съездтеринин јөптөри бистинг литературанын оног ары өзөтөн чындык јолына салтарын јетирген. Коммунистический партия бойынын исторический документтеринде коммунистический обществоны төзөп турган јангы советский кижинин сүр-кеберин, онын эрчимдү ижин, јангы көрүм-шүүлтезин бийик идейный учурлу художественный произведениелер ажыра элбеде, јарт көргүссин деп, советский писательдерге јөп бергени бистинг де писательдерди оморкодот.

Партиянын Төс Комитеди советский писательдердин экинчи съездине ијген уткуулында коммунизм учун эрчимдү тартыжып турган јангы советский писатель

кандый болотонун көргүскөн. Андый писатель эмдиги
өйдө советский албатынын алдында турган улу задача-
ларын, онын жадын-жүрүмүн сүрекей жакшы билер учур-
лу, писатель жаңы озочыл көрүм-шүүлтөлү болор учурлу
дел, партия жартайт.

«Советский писатель жаантайын бойынын албаты-
зыла, төрөл партиязыла нак колбулу болор учурлу» —
деп, писательдердин жуунында (1957) Н. С. Хрушев
айткан

Коммунистический партия онын да кийининдеги
жылдарда советский литературанын өзүмине аярузын
салтып, писательдерге болужып жат.

Жуунун кийининдеги советский литература партия
нын мындый каруулу жакылгазын бүдүрө берген.

Ада-Төрөл учун Улу жууда советский албатынын ат-
нерелү тартыжузын, жуунун кийининдеги өйлөрдө бис-
тинг орооннын албаты-хозяйствозын орныктырып турган
иштердин көдүрингилү тебүлерин, бистинг албаты ком-
мунизмди төзөп турганын, көп национальностту совет-
ский ороондогы жаткан албатылардын нажылыгын, оло-
рдын интернациональный күүн-санаазын, албатынын
амыр-энчү учун тартыжып турганын көргүзери — бис-
тинг көп национальный советский литературанын алдын-
да турган задачалары боло берген.

Бистинг орооннын көп национальный литературазы
жаңыс идеяла — марксизмле-ленинизмле, жаңыс методло
— социалистический реализмле, жаңыс амадула — ком-
мунистический обществоны төзөп алатан тартыжула
колбулу. Мынызы бастыра советский албатынын ка-
рындаштык литературазынын социалистический учур-
лузы болуп турганы. Онызыла коштой бистинг ороон-
нын кажы ла албатызынын литературазында оныла
колбулу анылу темдектер бар. Бу темдектер советский
литературанын национальный кебери болуп жат. Ого
кажы ла албатынын тили, жадын-жүрүмү, национальный
сүр-кеберди жартап турган жүзүн-жүүр художественный
эп-аргалар келижет.

Же бу өйдө кезик писательдер советский албатынын
алдына бистинг партиянын ла башкарунын тургускан
задачаларын жетире билбей, телекейдеги эки система-
нын ортозындагы тартыжудан ундыгылап, жаан иштер-
ден ле политический тартыжудан жангаксып, советский

улусты «амыраарга» кычыргандар. Олор кезик аразында бойлорының произведениелеринде жаңы жаан темалардан туура барып, советский улустың улу ижине ле тартыжузына бир де болужы жок произведениелер бичиген деп, партия темдектеген. Бир кезек писательдер коммунистический общество тӱзӱп турган жаңы советский кижининг ат-нӱрелӱ ижин жарт кӱргӱспей, жаңыс ла тутактарды кӱргӱзип турпандар.

Ол тутактар биске коммунизмди тӱзӱӱргӱ чаптыгын жетирил туру деп, партийный документтер кӱргӱскен.

Бу ӱрӱп айдылган партияның исторический документтери алтай да литератураның ӱзӱмине буудак эди турган бир канча жастыраларды ла једикпестерди тӱзедип аларпа ла литератураны оной ары јарандыарга болужын јетирген. Кезик писательдер алтай албатының оос поэтический творчествозының темаларынан ла художественный эпикаларынан айрылып болбой, темикенинен улам озогызына тоң ӱткӱре јилбиркеп, эмдиги ӱйдин задачаларын ла албатының јадын-јӱрӱмин јетире билбегендер, ол керепинде јаан художественный произведениелер бичибегендер.

Бистин ӱроонның кӱл тоолу албатыларының најылыгын, коммунистический обществоны тӱзӱӱринде партияның башкарузын, жаңы советский кижининг кеберин жарт кӱргӱзип турган жаан произведениелер ас болгон.

Партияның областной комитеди алтай литератураны ӱскӱрерин кичееп, ого ајарузын салып, алтай писательдердин органы эди «Алтайдың Тууларында» деп альманах тӱзӱгӱн, литераторлордың биригӱзининг организациязы ачкан. 1951 јылда литературный ишти оной ары јарандыары аайынча областной научный конференция ӱткӱн. Бу конференция бистин литературага керектӱ јӱптӱр тургускан. 1952 јылда ӱч писательди литературный институтка ийген. 1958 јылда јети алтай писательди Писательдердин Союзының членине алган. 1959 јылда дезе Туулу Алтайда РСФСР-дин советский писательдердин союзының бӱлӱги ачылган. Эмди алтай литератураны школдордо ла институтта ӱренгилеп јат.

Партияның ла башкаруның мындый болужынан ла килемјизинен улам алтай писательдер јууның кийин

ниндеги өйлөрдө литературный өзүмнүн чыңдык жолуна кирип, албатыга жарамыктуу жакшынакай произведениялар бичигендер. Олор советский улустун ат-нерелүү ижин, санаа-шүүктелерин, сүр-кеберлерин ле кылык-жанын элбеде көргүзсөргө амадагылайт.

Онойып, жуунун алдындагы жылдарда литературный иштерин баштаган улус Ч. Чунижеков, А. Саруева эмди бу иште жаантайын туружып, альманахта, газеттерде көп тоолу үлгөрлерин ле тууяларын чыпара берген. Оныла коштой алтай тилге орус ла өскө дө албатылардын литературазы көчүрилген. Олордон бистин писательдер үрөнгилеп, бойынын алтай литературазына алдындагызынан бийик некелтелер тургускылай берген.

Бежен жылдарда бистин литературага бир канча ийит поэттер кирген — В. Качканаков, Л. Кокышев, Э. Палкин, С. Суразаков, А. Адаров ло оной до өскөлөри. Олордын үлгөрлери альманахта ла газеттерде чыгып туратан.

Ле жуунун кийининдеги алтай литературанын өзүмининг эн артык једими бу өрөги айдылган поэттер бойлорынын произведениелерининг алдынан жуунтыларын кепке базып чыгарганы болуп јат. Олордын кажызы ла үчтег ала бешке јетире жуунтылар кепке базып чыгаргандар.

Алтай литературанын мындай текши өзүми бисти сүрекей тыг сүүндирет. Бу кире художественный произведениялар алдында качан да чыкпаган. Мынан ары алтай писательдер оной көп бийик идеялу ла жакшынакай художественный кеберлүү произведениялар чыгарга эрчимдүү иштеп јадылар.

Жуунунг кийининдеги өйлөрдө Туулу Алтайдын писательдери бойлорынын произведениелерин жүзүн-башка темаларга ууландырат. Олордын произведениелерининг төс темалары — албаты хозяйствозын орныктылары, коммунистический обществоны төзөөри, албатынын најылыгы ла амыр-эңчү учун тартыжып турганы керегинде болуп јат. Оныла коштой алтай писательдер бистинг алтай албатынынг эмдиги өйдөги јадын-јүрүмүн, ижин бастыра советский улусла кожо ичкери барып турган јолын көргүзөт. Туулу Алтай канайда јарана бергенин, онын улузынынг башкаланганын бистинг писательдер јартагылайт.

50 жылдардагы алтай литературада лирический де тема элбеде көргүзүлгөн. Бу произведениелердин төс сүр-кебери — жаңы жадын-жүрүм учун тартыжып, коммунистический общество төзөп турган бийик санаашуу телү жаңы советский кижил болуп жат. Андый кижил сүүткен Төрөлиле, партиязыла, төрөл албатызыла бек колбулу болуп көрүнөт. Онын иштеген ижил, санаашуу телези советский албатынын ат-нерелү ижил, тартыжызын керелейт.

Бистин писательдердин произведениелериндеги андый чындык санаалу, бийик кылык-жанду, иштенкей улус Туулу Алтайда гидростанциялар тудуп, Ильичтин отторын күйдүргилейт, Алтайдын байлыгын шиндегилейт, садтар өскүргилеп, Алтайды жарандырат, колхозтордын ла совхозтордын жаландарындагы иштерди тракторло, комбайндарла бүдүргилейт, жакшы укту мал азырап, Төрөлине көп туза бергилейт. Мынан улам алтай кижинин башкаланып, өзүп турганын көрөдиз. Алтай улустын жадыны жаранганы, санаазы бийиктегени жаңы советский кижинин ончо иштеген ижилнен ле кылык-жангынан көрүнөт. Темдек эдил Иван Кочеевтин «Кижил» деп туужызын алар болзобыз, озогы тужунда «каткырбай жүретен, көзинин жажын көп төгөтөн, иилт бойы карган чырайлу билдиретен кичинек кижил» советский өйдө жайым жүрүмге јединип, ак-жарык санаалу болуп, жадын-жүрүмнин ээзи боло бергени керегинде айдылат. Ол төрөл ороонында «заводтор» тудат, учы көрүнбөс жаландарда «малдар» өскүрет, «алтын кебистий иш» јуунадат, «миллиондор тоолу» улус учун иштейт. Бойынын мындай ат-нерелү ижил учун улус оны кижил деп адагылайт. Жаңы алтай кижил жаңыс ла Алтай јери керегинде сананып турган эмес, ол бистин бастыра советский ороонынын ичинде, јер-телекей үстүнде ончо солундар керегинде јилбиркейт, амыр-энчү учун тартыжып турпандарга болужарпа амадайт. Онойып коммунизмди төзөп турган советский улустын жаңы көрүм-шуу телезин Л. Кокышев — бистин партиябыстын килемјизиле, советский албатынын амадузыла колбоп көргүзөт. Ол керегинде Л. Кокышев «Ленинский иилтер» деп үлгеринде акту жүрегинен јылу, көдүрингилү өстөрлө айдат:

Телкем куру чолдорди
Бактыртканыс — бис,
Тенгериге «жылдысты»
Таштаганыс — бис!
Келер өйдө жүрүмди
Төзөйтүн улус — бис.
Партия бисти кычырза,
Баратам улус — бис!

Л. Кокышев нени ле журапанда, оны романтический көдүринилтү эдип бичийт. Поэт ненин учун анайда көргүзүп туру дезе, бистинг амадубыюка ол түргөн једип аларга амадайт. Мындый учуралды бис Л. Кокышевтинг кажы ла произведениезиненг көрөдис. Бойынын «Туба» деп эн ле јакшы поэтический произведениезинде поэт јокту алтай улустынг озогыдагы сүрекей күч јадын-јүрүмин јакшы художественный эп-аргаларла чокум, чын журап көргүскен.

Э. Палкин төрөл улузынын эмдиги өйдөги јадын-јүрүмин, омордыг кубулганын «Амыр» деп туујмызында көргүскен. Бу туујыда көп сурактар тургузылган. Је омордын сыранай ла учурлузы — јангы алтай интеллигенциянын сүр-кеберин көргүскени болуп јат. Амыр төрөл улузыла бек колбулу. Албатынын ижи, онын көрүмјилтү јадын-јүрүми кубулып турпаны Амырды оморкодот. Амыр бойынын төрөл колхозына јанып келерде, улус ого «кару көстөриле» көргүтөп, јангы кубулталар керегинде ајдат. Мындый солундар Амырды сүйндирет. Амыр төрөл улузынын тебүлү ижинен артпаска, төрөлине болужын јетирерге амадайт. «Бу амадуумнаг качан да мен артпазым» — деп, Амыр ајдат.

Јинт интеллигент Амыр јаныс ла төрөл улузынын једимдерин көрүп, ол керегинде сананып жүргөн эмес. Амыр күчи јеткенче бу солун кубулталарда бойы кожо туружат. Онойып, амыраар өйдө Амыр төрөл колхозына болужат, колхозчыларла жүзүн-јүүр куучындар өткүрет. Амырды улус «Ак-суу бригадазында өлгөн обозлоп, клубта лекция кычырып» турпанын көрөт. Колхозчылар ајдыжат: «Кайда улус — анда Амыр».

Эмдиги өйдөги кажы ла советский кижининг алдында турган амаду — коммунизмди төзөөри болуп турганын Амыр јарт билип јат. Бу мындый санаа јангы советский кижининг јангы көрүм-шүүлтези болуп јат. Ол

керегинде Амыр айдат: «Јаңы кижиде јаңы санаалар, јаңы кожондор» болор учурлу.

Амырдын мындый амадузы ла күүн-санаазы советский кижининг јаңы амадузын ла күүн-санаазын керелейт.

Јаңы Советский кижикандый да иш бүдүрүп турган болзо, ол иштинг учуры сүрекей жаан болгонын, албатыга ла Төрөлине тузалу болгонын бойы јарт билип турат. Алтай литературада јаңы советский кижининг сүр-кебери мынан да ары элбек көргүзилер деп иженер керек.

50 жылдардагы алтай литература жаңыс ла бойынын учуры жаанынан өскөн эмес. Бу өйдө келке базылып чыккан произведениелердин көп сабазы бойынын художественный бүдүми ле эп-аргалары жаанынан јаранганы билдирет. Мынызы алтай писательдердин литературный узы өзүп турганын керелейт. Темдек эдип Аржан Адаровтын куучындарын алар болзобус, андагы јил-бүлү учурал жаңы кижининг ижин ле күүн-санаазын јартап турган автордын художественный эп-аргалары болуп јат. А. Адаров кижининг кылык-јаңын, күүн-санаазын кижининг бойынын сананганы, кородогоны ол эмесе сүүнгени ажыра көргүзөт. Мынан улам кижининг ич кебери јарталат. Онойып, колхозтын парторганизациязынын качызы Селешев («Бойынын јаргызы») бойынын ижи керегинде мынайда айдат: «Бу тоолу күндөрдүн туркунына мен эткен ижимди, жүргөн-јүрүмимди тизинен ала бажына чыгара сананып көрдим... Кижининг кылык-јаңын, јетире билбегенинег улам кезикте мен јакшы кижини өөркөдөтөм, јаман немеге болужатам. Эмди райкомнын алдына барып, качынын ижинег јайлаткар деп айдатам. Менег ле неме болотони тогун неме болбой...»

Селешевтин мындый сөстөрү ол улустын кылык-јаңын, санаазын јетире билбегенин, «улусты тыш ла жаанынан» шиндеп турганын керелейт.

Мындый ок эп-аргала А. Адаров Санаа Қалаповтын («Бурылпаны») албатыга тузалу болорго, кандый да күч иштердег туура баспаска турганын көргүзөт. Санаа жуу ойиндеги айалганы јарт билип, бойына мынайда айдат: «Кандый ла ишке болзо, кайда тузаны көп је-

тирерим, оноор барарым... Менин амыраар учурым
жок... Эмди андый ой эмес».

Бу сөстөр Калапов Санаанын ич кеберин чокум,
жарт көргүзөт.

Произведениенин художественный кеберине аяру-
ны өскө дө писательдер салып жат. С. Суразаков үлгө-
лөрдүн сүр-кеберлерин жылбулу поэтический сөстөрлө
журап көргүскенинен улам, олоор кижинин сагыжына
түргөн эбелет. Бойунун «Кулун» деп үлгөринде кулун-
нын омок мантап, ойноп турганын түргөн кеберлү эдип
көргүзөт:

Жолдо тоозын көдүрилет,
Кечүдө суу чачылат;
Кичинек куйругу жайылып,
Кулун салкынла жарыжат...

С. Суразаков «Ак кайын» деген үлгөринде кижинин
сүр-кеберин өккө эп-аргала — художественный түндөш-
тирүү ажыра журайт; «Музей» деген үлгөрдө бир канча
сүр-кеберлер бир сүр-кеберди жартыт. Онойуп, озогы-
дагы жокту кижинин уур жадынын бойунун сүр-кебе-
риле мынайда жартыт: «Жокту кижини—кижин эмес»; «мен
жоктуны соокко тоңдыргам» деп, тежик айыл айдат;
«мен жоктуны жылытпагам» деп, эски жарпак айдат; «жок-
тунын терин мен көп токтим, көзинин жажыла жер су-
гардым» деп андазын айдат.

Бу сөстөр революциядан озогы жокту алтай улустун
кыйынду жадын-жүрүмин чике көргүзөт.

Көп поэттер ле прозаиктер кандый бир кижинин
жадын-жүрүминен ол эмезе ар-бүткеннен алган учурал-
ды жаркынду, чечен сөстөрлө, жылбулу картиналарла жу-
рап көргүзөргө амалатылайт. Андый картиналарды ал-
батынын жадын-жүрүминен таап, байлык сөстөрлө чүм-
деерге, кезик писательдер үрөнгилеп алгандар. Писа-
тельдердин мындый поэтический эп-аргалар ажыра
айткан санаа-шүүлтелери кычыраачыларга сүрекей жарт
болот.

Же ончо алтай писательдер мындый жакшынак учур-
ду картиналарды таап, жарамыкту произведениелер бич-
чип туру деп айдарга келишпейт.

Кезик алтай писательдердин литературный аярузы
бар да болзо, же бойлорунун көргөнүн-укканын, санаа-

шуултелерин жартаарга, оны элбеде көргүзөргө оор
ный картиналарды таап болбой жадылар. Ойра
картина жогынан художественный произведение болбо
зын, кандый картина жетире көргүзүлбегенин ула
писательдин произведениези түргөн ундылып калар
кезик алтай писательдер жакшы билип албагандар.

Жууныг кийининдеги ойлордо кепке базылып чык
кан бир канча произведениелердеги оок картиналар
чокум, жарт эмезинен улам, оордо көргүзүлгөн сүр
кеберлерди жилбүлү сөстөрлө чике чүмдөп жартабаганы
нан улам андый произведениелердин художественный
кеми, писательдин поэтический узы ла тили сүрекей жа
быс көрүнөт.

Жууныг кийининдеги ойлордо чыккан алтай произ
ведениелердин жанрларын көрөр болзобус, оордын
көп сабазы оок-теек улгерлер ле куучындар болуп жат.
Алтай албатынын эмдиги ойдөп жадын-жүрүмин, иштеп
турган ижин толо көргүзүп турган бийик художествен
ный эп-аргалу драматический, повествовательный жан
произведениелер эмдиге жетире ас. Бу жагынан бистиг
литература советский литературанын текши өзүминин
нег сондоп жат.

Советский писательдердин үчинчи съезди көп нацио
нальный кеберлү советский литературанын текши же
димдерин көргүзөт, ол ок тарыйын бу литература со
ветский албатынын текши өзүминен, бүдүрүп турган
улу-жаан керектеринен сондоп туру деп жартаган. Иде
ный учуры ла художественный кебери жагынан уйан
жадын-жүрүмди терен көргүспөй турган произведение
лер кепке базылып чыккан учуралдар бар деп темде
теген.

Партиянын Төс Комитеди советский писательдерди
марксизмнин-ленинизмнин теориясына жакшы үренип, жа
дын-жүрүмди теренжиде шиндеп, оны чындык көргүс
кен, жагы художественный произведениелер бичиирин
кычырат.

Партиянын мындай жакарузыла башкарынып, бис
тин де писательдер эмдиги ойдиг улу задачаларын
келиштире терен идейный ла жаркынду художествен
ный произведениелер бичип чыгарарына бастыра күчи
салар деп, бис иженип турус.

Баазы 23 акча

ГОРНО-АЛТАЙСК 1962